

AIKATIETOISUUDEN MERKITYS HUSSERLIN FENOMENOLOGIASSA

Tuukka Franck
Pro gradu -tutkielma
Filosofian, poliittisen historian ja valtio-opin laitos
Filosofia
Turun yliopisto
Toukokuu 2026

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

TURUN YLIOPISTO

Filosofian, poliittisen historian ja valtio-opin laitos
Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

FRANCK, TUUKKA: Aikatietoisuuden merkitys Husserlin fenomenologiassa

Pro gradu -tutkielma, 40 s.

Filosofia

Toukokuu 2026

Tässä pro gradu -tutkielmassa pyrin selvittämään saksalaisen filosofin Edmund Husserlin (1859–1938) näkemystä ajasta ja siihen liittyvästä aikatietoisuudesta. Husserl koki 1900-luvun alussa, että eurooppalaiset tieteet olivat kriisissä ja tarvitsivat uutta näkökulmaa todellisuuden todellisen laadun paljastamiseksi. Tätä varten hän kehitti uuden fenomenologiaksi ristimänsä käsitejärjestelmän, joka pyrki nimensä mukaisesti tutkimaan puhtaita ilmiöitä.

Husserl tutki ensin tieto-oppia ja pyrki sen avulla pääsemään käsiksi totuuden luonteeseen. Hänen pääoivalluksensa liittyi näkökulman kääntämiseen sisäänpäin kohti tietoisuutta, jonka avulla hän pyrki tutkimaan elämysmaailmaa. Ilmiöiden tutkimiseen Husserl kehitti erityisen metodin, fenomenologisen reduktion. Tämän metodin avulla hän pyrki sulkemaan tietoisuuden ulkopuolelle kaiken, mikä ei ollut peräisin puhtaista ilmiöistä. Kun tämä sulkeistaminen oli suoritettu, kyettäisiin tietoisuuden aktien eli ajattelun avulla analysoimaan ilmiöiden rakennetta.

Ajan olemus ja aikatietoisuus oli alusta asti Husserlin tutkimuksen keskiössä. Hän koki, että vaikka aikaa oli käsitelty filosofiassa antiikin ajoista lähtien, ei yksikään ajattelija ollut kyennyt määrittelemään sitä tyhjentävästi. Husserl pyrkiikin fenomenologiansa avulla tuomaan ajan näkyväksi ilmiönä, jotta siihen voitaisiin soveltaa fenomenologista metodologiaa. Tällä tavalla hän pyrki löytämään ajan alkuperäisen olemuksen ja luomaan teorian sen tulkinnasta.

Tutkielmassani Husserlin ajan analyysiä käydään läpi kolmen vaiheen kautta, jotka sijoittuvat Husserlin ajatteluun eri aikakausina. Ensimmäisessä vaiheessa hän peilaa opettajansa Brentanon ajatuksia ja pyrkii löytämään ajan määrittelyn tietoisuuden käsityssisältöjä tulkitsemalla. Toisessa vaiheessa hän soveltaa reduktiotaan sekä aikaan että aikatietoisuuteen pyrkiessään löytämään sitä konstituoivan taustaoletuksen. Kolmannessa vaiheessa hän käyttää uusia käsitteitä aiempien teorioidensa täydellistämiseksi ja saa viimein vastauksia häntä aiempina vuosikymmeninä askarruttaneisiin kysymyksiin.

Asiasanat: Husserl, Brentano, fenomenologia, aikatietoisuus, intentionaalisuus, immanenssi, reduktio, epokhe, retentio, protentio.

Sisällysluettelo

1.	Johdanto.....	1
2	Fenomenologia haastaa tieteellisen ajattelun	4
2.1	Husserlin lähtökohta.....	4
2.2	Maailman ongelma.....	5
2.3	Tietoisuus tiedon lähteenä.....	7
2.4	Brentanon vaikutus Husserlin ajatteluun	7
2.5	Brentanon näkemys ajasta.....	9
2.6	Brentanon teoriaa kohtaan esitettyä kritiikkiä	11
3	Metodologia päivittyy	12
3.1	Fenomenologinen reduktio.....	12
3.2	Reduktio suhteutettuna aikaan.....	14
3.3	Reduktio ja immanentti aika	15
3.4	Aikaobjektit	16
3.5	Aikaobjektin rakenne.....	17
3.6	Nykyhetki ajan ilmentymisen moodina.....	18
3.7	Intentionaalisuus paljastaa aikatietoisuuden.....	20
3.8	Absoluuttinen tietoisuus ja loputtoman regression ongelma.....	21
4	Bernaun käsikirjoitukset.....	24
4.1	Uusi terminologia.....	24
4.2	Aikatietoisuuden luonne	26
4.3	Regression paluu ja ratkaisu	27
4.4	Husserlin esimerkki melodiasta.....	31
4.5	Kuvatietoisuus ja sen suhde kuvitteluun	32
4.6	Retentionaalisen tietoisuuden kaksoisintentionaalisuus.....	35
5	Tutkimustulokset ja pohdintaa.....	36
	Lähteet:	40

1. Johdanto

*"Mitä siis on aika? Jos kukaan ei sitä minulta kysy, tiedän. Jos haluan selittää sitä kysyjälle, en enää tiedäkään."*¹

Tässä tutkielmassa käsittelen saksalaisen filosofin ja fenomenologian isän Edmund Husserlin (1859–1938) luomaa käsitystä aikatietoisuudesta. Lähden liikkeelle Husserlin taustasta ja selvitän miksi hän alun perin koki ajan konseptin määrittämisen tarpeellisenä. Aika on aihe, jota filosofit ovat käsitelleet jo antiikin ajoista lähtien. Aristoteles määritteli sen *Fysiikassaan* ja teologit, kuten yllä mainittu Augustinus, käsitelivät sitä teoksissaan. Husserl kuitenkin ajatteli, että näiden klassisten ajattelijoiden näkemykset ajasta eivät tehneet oikeutta ajan määritelmälle. Aika on hänen mielestään luonteeltaan ainutlaatuinen käsite ja sen määrittely on kaikkea muuta kuin yksinkertaista. Husserl totesikin sen olevan ”vaikein kaikista fenomenologista ongelmista,”² mutta samalla ”äärimmäisen tärkeä asia, kenties tärkein koko fenomenologiassa.”³

Mitä siis on fenomenologia? Se on Husserlin 1900-luvun alussa kehittänyt uusi filosofinen suuntaus, jonka avulla hän pyrki pääsemään takaisin asioihin itseensä.⁴ Tällä hän tarkoitti palaamista alkuperäiseen annettuuteen, siihen miten asiat ilmenevät tietoisuudessa. Vain tästä lähtökohdasta voidaan saavuttaa todellista tietoa. Näkemys saa nimensä ilmiöistä (saks. *Phänomenologie*), joiden puhtasta luonnetta Husserl halusi tutkia. Tätä varten hän kehitti erillisen metodin, fenomenologisen reduktion, jonka hän esittelee teoksessaan *Fenomenologian idea* (1907/1995).⁵ Reduktion tarkoitus oli sulkea ulkopuolelle kaikki, joka ei ollut peräisin itse ilmiöstä. Tässä sulkeistamisen prosessissa paljastuvat puhtaat ilmiöt, kun ne riisutaan vallitsevista ennakko-oletuksista. Ilmiöstä aiheutuvaa tietoisuuden havaintoa ja sen pohjalta muodostuvaa kokemusta Husserl pyrki analysoimaan. Tämän

¹ Augustinus, *Tunnustukset*. (398/1981)

² Brough 1991, 18 & Husserl 1905, 286.

³ Brough 1991, 18, & Husserl 1905, 346.

⁴ De Warren 2009, 21.

⁵ Teksti perustuu Husserlin luentoisiin vuosilta 1906–1907.

operaation hän pyrki suorittamaan myös itse ajalle, mikä osoittautui vaikeammaksi kuin hän oli kuvitellut.

Tutkimuskysymyksenä pyrin selvittämään miten Husserlin näkemys ajasta ja sen muodostamasta aikatietoisuudesta muuttui ja kehittyi vuosina 1901–1918. Ajankohta on valittu Husserlin luentojen ja niistä myöhemmin tehtyjen julkaisujen puitteissa. Viitekehysten ajan fenomenologiselle analyysille Husserl loi jo 1900-luvun alussa kirjoittaessaan läpimurtoteostaan *Loogisia tutkimuksia* (1900). Tällöin hän ei kuitenkaan ollut vielä kehittänyt reduktiotaan vaan pyrki tutkimaan asiaa sitä edeltävien metodien avulla. Opiskeluaikanaan Husserliin oli tehnyt suuren vaikutuksen hänen opettajansa Franz Brentano (1838–1917), jonka luennoilla hän oli istunut vuosina 1885–1886. Brentano oli filosofi, mutta sen lisäksi erityisen kiinnostunut deskriptiivisestä psykologiasta, jonka terminologian kautta hän esitti monia tulkintojaan. Opettajaltaan Husserl omaksui monia käsitteitä kuten intentionaalisuuden ja ajallisuuden (saks. *Zeitlichkeit*),⁶ joka myöhemmin sijoittui keskiöön hänen omassa fenomenologisessa ajan analyysissään.

Päälähteinäni toimivat Husserlin kirjoitukset aikatietoisuudesta ja niiden tulkinnat. Kronologisesti näistä ensimmäinen on Husserlin teos *The Phenomenology of Internal Time-Consciousness* (1964/2019), joka perustuu Husserlin luentoihin aikatietoisuudesta vuodelta 1905. Teos pohjautuu Husserlian⁷ osaan 10 (X), jonka erinomaisen käännöksen on toimittanut John Barnett Brough. Tämä käännös on julkaistu nimellä *On the phenomenology of the consciousness of internal time* (1991). Nicolas De Warrenin teos *Husserl and the Promise of Time: Subjectivity in Transcendental phenomenology* (2009) toimii yleisteoksena aiheeseen, joka sisältää myös runsaasti lainauksia mainittuun Husserlian numeroon. Toisena yleislähteenä toimii Toine Kortoomsin *Phenomenology of Time* (2002). Näiden lisäksi käytän lähteinä saatavissa olleita Husserlin kirjoitusten suomennoksia, kuten jo mainittu *Fenomenologian idea* (1950/1995) sekä *Kartesiolaisia mietiskelyjä* (1950/2021).

⁶ De Warren 2009, 78.

⁷ Husserliana (jatkossa Hua) viittaa saksaksi julkaistuihin Husserlin koottuihin teoksiin.

Ensimmäisessä luvussa esittelen Husserlin ajattelun lähtökohtia ja hänen näkemyksiään 1900-luvun alusta, jolloin hän julkaisi *Loogiset tutkimukset* -teoksen. Tuona aikana hän ei ollut vielä kehittänyt fenomenologista reduktiota ja pyrki ajan analyysiin tulkitsemalla erilaisia käsitysisältöjä tietoisuudessa. Tänä aikana häneen vaikutti paljon Brentanon ajattelu, jonka teoriaa hän käsittelee useammassa omassa teoksessaan. Fenomenologiassa Husserl oli erityisen kiinnostunut tietoisuuden sisällöstä sekä ajattelusta, jota hän kutsui tietoisuuden aktiksi.⁸ Perehtyessään ajan analyysiin Husserlilla oli vaikeuksia hyväksyä Brentanon teorian tulkintaa kuvittelusta ajallisuuden lähteenä. Myös muistin ja havainnon suhde oli aihe, joka erityisesti askarrutti Husserlia. Tämä luku keskittyy vuoden 1905 luentojen aikakauteen.

Toisessa luvussa astun askeleen eteenpäin Husserlin ajattelussa ja hyppään luentoihin vuosilta 1906–1907, jolloin fenomenologinen reduktio astuu kuvioihin sekä muut siihen liittyvät uudet käsitteet. Reduktion avulla Husserl kykeni tutkimaan ja analysoimaan aikaa ja ajallisuutta paremmin, löytäen myös uusia tutkimuksen kohteita, joita hän kutsuu aikaobjekteiksi (saks. *Zeitobjekte*).⁹ Tämä edistysaskel johtaa kuitenkin uusiin ongelmiin, kun ajallisuuden luonne syventyy ja muuttuu monikerroksiseksi. Tässä luvussa käsittelem erityisesti loputtoman regression ongelmaa, joka liittyy Husserlin aikatietoisuuden teoriaan tältä aikakaudelta. Se on myös herättänyt fenomenologian tutkijoiden parissa runsaasti kritiikkiä. Käsittelem lyhyesti Husserlin kannan sekä muutaman merkittävimmän kritiikin sen haastamiseksi.

Kolmannessa luvussa käsittelem Husserlin kirjoituksia ajalta 1917–1918, joita kutsutaan yleisesti nimellä Bernaun käsikirjoitukset, nimettynä Bernaun kaupungin mukaan, jossa hän tuotti kirjoituksensa. Näissä teksteissä Husserl yrittää kuumeisesti löytää ratkaisua loputtoman regression ongelmaan ja esittää uusia, varsin luovia näkemyksiä ajallisuuden luonteesta. Tällä aikakaudella hän alkaa myös käyttää uutta terminologiaa erilaisista aikaobjekteista, kuvatakseen sekä niiden

⁸ De Warren 2009, 55.

⁹ Ibid., 119. Tämän termin Husserl on lainannut itävaltalaiselta filosofilta Alexis Meinongilta (1853-1920).

ajallisuutta että sisäistä luonnetta. Bernaun käsikirjoitukset ovat herättäneet paljon keskustelua, mutta samalla ne nähdään myös yhtenä innovatiivisimpana jaksona Husserlin ajattelussa. Husserl ei pyri haastamaan ainoastaan kritisoijiaan vaan kritisoi myös omaa aiempaa ajatteluaan, pyrkien kehittämään sitä uudelle tasolle. Hän toteaaakin, että arvostelmia on ylipäättään turha esittää, mikäli ei ole valmis kumoamaan ja haastamaan niitä myöhemmin.

Neljännessä ja viimeisessä luvussa käsittelen aiemmin käsitellyn perusteella löytämiäni vastauksia tutkimuskysymykseeni sekä vertailen niitä. Pyrin osoittamaan Husserlin ajattelun kehityksen tämän luvun alussa mainittuna ajanjaksona, joka sai alkunsa sekä muiden ajattelijoiden inspiraatiosta että vaikutuksesta, mutta myös hänen omasta itsekriittisyydestään ja reflektiostaan omaan aiempaan ajatteluunsa. On mielenkiintoista miten erilaisia tulkintoja Husserl-tutkijat ovat tehneet hänen loputtomien käsikirjoitustensa ja luentomuistiinpanojensa perusteella ajasta fenomenologisena ilmiönä, jonka määritelmää Husserl ei lopulta koskaan saanut valmiiksi tarttuessaan aina vain uuteen haasteeseen, viimeistelemättä ensin aiemmin aloittamaansa.

2 Fenomenologia haastaa tieteellisen ajattelun

”Radikalismen henki on hävinnyt filosofian nimikkeen alle.”

-Edmund Husserl¹⁰

2.1 Husserlin lähtökohta

Husserlin ajattelun ydin voidaan esittää lauseessa: Takaisin asioihin itseensä. Tämä asioihin itseensä pääseminen tapahtuu hänen mukaansa subjektiivisessa kokemuksessa, niin sanotussa immanentissa tietoisuudessa. Subjektiiviseen näkökulmaan liittyy väärinymmärryksen vaara, sillä se on helposti yhdistettävissä Immanuel Kantin (1724–1804) filosofiaan ja hänen saksalaiseen idealismiinsa. Husserl kuitenkin vastusti kantilaista rationalismia ja tästä syystä halusi luoda oman järjestelmänsä

¹⁰ “The spirit of radicalism has been lost under the title of philosophy.” Hua VIII, 10. Käännös kirjoittajan.

asioiden luonteen selvittämiseksi. Asioihin itseensä palaamisella ei myöskään haettu kantilaista tunkeutumista olioihin sinänsä, joista ei Kantin mukaan voinut mitään tietää, vaan nimenomaan puhtaisiin ilmiöihin keskittymistä, joiden kautta asioiden olemusta olisi mahdollista selvittää.¹¹

Husserl lähtee ensimmäisessä julkaistussa teoksessaan *Loogisissa tutkimuksissa* (1900) liikkeelle tiedon mahdollisuudesta. Perinteisestä epistemologiasta poiketen hän keskittää tämän tarkastelunsa myös kokemukseen ja pyrkii valjastamaan sen välineenä tiedon paljastamiseen. Tieto-opissa pyritään selvittämään, miksi jokin asia on sitä mitä se on. Tästä lähtökohdasta Husserl ottaa askeleen eri suuntaan ja pyrkii sen sijaan selvittämään miten asiat ovat annettuja (engl. *given*) tietoisuudelle. Tietyissä mielessä hän kyllä peilaa myös rationalismin eetosta puhuessaan älyn merkityksestä tämän tavoitteen saavuttamisesta, mutta jälleen hän käyttää omaa terminologiaansa ja puhuu älykkyyden tilasta (saks. *geistige Raum*)¹², joka niin ikään avautuu tietoisuudessa. Tietoisuudessa ulkoisen havainnon kautta saatu vaikutelma muodostaa ensin transsendentaalisen kokemuksen kentän. Transsendentaalisella kokemuksella viitataan tässä johonkin mielen ulkopuoliseen. Kun nämä kokemukset heijastuvat sisäiseen tietoisuuteen, muodostuu niistä *sisäinen* kokemuksen kenttä. Juuri tämän kentän Husserl tulkitsee Descartesin löytäneen löytäessään Cogitonsa, mutta vasta hän, Husserl, oli kyennyt tulkitsemaan mistä siinä todella on kysymys.¹³ Korostaessaan subjektiivisuutta Husserl lainasi kuuluisia Delfoin oraakkelin sanoja itsensä tuntemisen tärkeydestä. Vain itsensä tietäminen, Husserlin termein subjektiivisuus, on lopulta kaiken tiedon lähde.¹⁴ Tämä on myös fenomenologian päälähtökohta.

2.2 Maailman ongelma

*” Meidän on riistettävä naiivi pätevyys myös [...] kokemuksen maailmalta.
Luonnollisen kokemuksen evidenssiin perustuvan maailman oleminen ei saa enää olla*

¹¹ De Warren 2009, 21.

¹² Käsite on selitykseltään ongelmallinen, koska termi *Geist* esiintyy muiden saksalaisten filosofien, kuten Hegelin, kirjoituksissa. Husserl ei kuitenkaan tarkoita *geistillä* hegeliläistä historian olemusta vaan enemmänkin sosiologista, koko ihmiskunnan läpäisevää ”henkeä.” Tällä hän viittaa ihmiskunnan jakamaan ”järkevyyteen,” joka ilmenee kulttuurissa ja yhteiskunnissa.

¹³ De Warren 2009, 25.

¹⁴ *Ibid.*, 27.

*meille itsestään selvä tosiasia, vaan tämä oleminenkin pätee meille vain ilmiönä.*¹⁵

Husserlin näkökulma on, että tieto on peräisin kokemuksesta, joka on välttämättä sisäistä, so. subjektiivista. Miten meidän sitten pitäisi suhtautua maailmaan, joka selvästi vaikuttaa olevan subjektiivisuutemme ulkopuolella? Myös havaintojemme kohteet, Husserlin termein transsendentit objektit, tuntuvat olevan tuossa samassa mielemme ulkopuolella olevassa maailmassa. Näkemyksessä on jälleen vaara ajautua Kantin tulkintaan, jossa jokainen yksilö konstituoit itsensä oman maailmansa. Tietäessä mielessä Husserl ajattelee näin, mutta toisista lähtökohdista. Hän tulkitsee, että maailma toimii kokemuksen mahdollistajana ja se, kokemus, paljastaa maailman olemassaolon. Kokemus on samoin annettuutta (engl. *givenness*) tietoisuudelle ja sen paljastamia maailmoja voi olla useita. Myös kuviteltu maailma johtaa vastaavaan annettuun kokemukseen kuin objektiivinen ulkomaailma. Husserlin mukaan maailma onkin eräänlainen yleiskäsite, jonka funktio on mahdollistaa kokemus.¹⁶

Maailman ongelman yhteydessä Husserl esittelee niin sanotun *luonnollisen asenteen* ja sen esittämän näkemyksen, naiivin realismin. Tässä näkemyksessä kokemuksen kohteet, oliot maailmassa, oletetaan kokijasta ja hänen tietoisuudestaan irrallisina samoin kuin maailman itsensä olemassaolo. Ne ovat siis olemassa kokijasta riippumatta. Suurin ongelma tässä näkemyksessä Husserlin mukaan on sen kyseenalaistamattomuus maailmaa kohtaan. Siitä huolimatta, että myös naiivissa realismissa tietoisuus voidaan kohdistaa objekteihin maailmassa ja tietoisuus voi olla tietoinen omista tiloistaan, ei tämä näkemys voi johtaa todelliseen tietoon, koska taustalla vaikuttaa liian paljon ennakkoletuksia ja kyseenalaistamattomuuksia mielen suhteesta maailmaan.¹⁷ Samoin kuin suhteessa aikaan, jonka olemusta ja lähdettä (engl. *origin*) Husserl pyrki selvittämään, myös suhteessa

¹⁵ Husserl 2021, 25.

¹⁶ De Warren 2009, 29.

¹⁷ Ibid., 33.

maailmaan hänen lopullinen päämääränsä on määrittää maailman olemisen tapa (saks. *Seinsinn der Welt*).¹⁸

2.3 Tietoisuus tiedon lähteenä

Vaikka maailmaan liittyy yllä esitettyä ongelmallisuutta, lähtee Husserl kuitenkin ajatuksesta, että tiedon idea sinänsä täytyy olettaa. Husserlin ajattelun keskiössä vaikuttaa vahvasti *intentionaalisuuden* käsite, jonka hän omaksui opettajaltaan Brentanolta. Yhteydessä tiedon mahdollisuuteen Husserl tulkitsee, että intentionaalisuus merkitsee tiedon liikettä kohti totuuden kohdetta, eli Husserlin termein intentionaalista objektia. Intentionaalisuus itse taas konstituoituu tietoisuutena, jossa tiedon analyysi tapahtuu ja jonka (tietoisuuden) analyysia se myös on. Husserlin ajatteluun liittyy myös oleellisesti evidenssin käsite. Yhteydessä tietoon hän määrittelee, että evidenssi on tietoa kohteesta juuri sellaisena kuin se todellisuudessa on eli toisin sanoen sen olemisesta (saks. *Seienden*). Se ei siis ole subjektiivinen näkemys, vaan evidenssissä objekti *avautuu* kokemuksessa todellisena itsenään. Se myös pitää sisällään kaikki olemisen mahdollisuudet objektin intentionaalisuudesta, myös sen kuvitellun lopputuleman, että sitä ei ole. Tästä syystä evidenssiä kohti suuntautuminen on Husserlin mukaan tietoa kohti suuntautumista. Evidenssi on universaalialue intentionaalisuutta, joka kohdistuu tietoisuuden elämään (saks. *leben*) kokonaisuutena.¹⁹

2.4 Brentanon vaikutus Husserlin ajatteluun

Franz Brentano (1838–1917) oli aikansa johtava ajattelija deskriptiivisen psykologian alalla, mutta vaikutti myös filosofian kentällä. Nuori Husserl seurasi hänen luentojaan vuosina 1885–1886 ja innostui tämän esittämistä ajatuksista. Hän jopa lausui, että ilman Brentanoa ei olisi ikinä kirjoittanut

¹⁸ De Warren 2009, 33. Saksankielinen käsite on vaikea kääntää, koska se on merkitykseltään varsin monisyinen. *Sein* tarkoittaa olemista, mutta *Sinn* taas tietynlaista järkevyyttä. Tämä on usein englanniksi käännetty muotoon *sense*, mikä mielestäni johtaa harhaan merkityssisällössä. Se yhdistetään usein suoraan käännettynä tunteeseen, mikä ei tulkintana tässä yhteydessä toimi. Termi *Sinnlichkeit* tarkoittaa tietynlaista järkevyyttä tai merkitystä, joka kyseisellä asialla siinä asiayhteydessä on. Tässä yhteydessä siis voitaisiin tarkoittaa maailman olemisen merkitystä, mutta koska tämä ei ole vakiintunut muoto suomen kielessä, päädyin käyttämään termiä olemisen tapa.

¹⁹ De Warren 2009, 36.

sanaakaan filosofiaa.²⁰ Tämän lisäksi Husserl kuvasi Brentanoa ”loistavana opettajanaan,”²¹ jonka ajatukset johtivat hänet myöhemmin fenomenologiseen teoriaan aikatietoisuudesta. Pohjana Husserlin uudelle ajattelulle toimi Brentanon teoria alkuperäisestä viittauksesta²² (saks. *ursprüngliche Assoziation*), jossa tämä, Husserlin mukaan, puhuu ajan synnystä. Tällaisia tekstejä ei kuitenkaan löydy Brentanon jäämistöstä, joten näkemys vaikuttaisi olevan Husserlin omaa tulkintaa tämän luennoista. Joka tapauksessa ajallisuus oli ongelma, jota Brentano pyrki ratkaisemaan koko akateemisen uransa ajan ja todella kehitti siitä yllä mainitun teorian.²³

Toinen Brentanon esittämä uusi käsite oli kreikan kielestä tuleva *proteraesthesia*,²⁴ joka yksinkertaistettuna tarkoittaa aiemmin tulevaa. Husserl selvästi omaksui opettajaltaan kreikankielisten käsitteiden käytön, joka näkyi myöhemmin hänen omassa teoriassaan. Käsitteellään Brentano pyrki käsitteellistämään menneisyyttä ja erityisesti kuvaamaan muistin suhdetta havaintoon nykyhetkestä.²⁵ Brentano oli perehtynyt antiikin filosofiaan ja käytti Aristoteleen mallia pohjana teorialleen ajasta. Tämä klassinen näkemys esittää, että vain nykyhetki on sellainen, jonka voimme havaita ja vaikka menneisyys voidaan muistaa, sitä ei voida havaita suoraan.²⁶ Brentanon pyrkimys oli luoda käsite havainnolle, joka ei ole suora kuin nykyhetkessä, mutta ei myöskään muisto sanan perinteisessä merkityksessä.

Aristoteles määrittelee, että aika ei ole liikettä, mutta ilman liikettä ei ole olemassa aikaa. Ajalla ei myöskään ole olemusta, mutta se ei myöskään ole ei-mitään. Tämä oli lähtökohta, josta Brentano lähti liikkeelle ajan tutkimuksissaan. Aristoteles kuitenkin mainitsi, että sielu kykenee aistimaan kohteen nykyhetken lisäksi sekä menneessä että tulevassa. Miten tämä voi olla mahdollista, jos vain

²⁰ De Warren 2009, 62.

²¹ Ibid., 64. Saks. ”...meinem genialen Lehrer Brentano.”

²² Suomennos kirjoittajan.

²³ De Warren 2009, 68.

²⁴ Ibid., 70. Termi on peräisin kreikan kielen sanoista *proter-*, mikä tarkoittaa aiempaa ja *aesthesia*, mikä tarkoittaa havaintoa. Yhdessä ne siis tarkoittavat havaintoa edeltävää. Käsite on selvästi ollut esikuvana Husserlin myöhemmälle retention käsitteelle.

²⁵ De Warren 2009, 70.

²⁶ Ibid., 72.

nykyhetki on sellainen, jonka voimme havaita? Brentano tulkitsee, että samalla, kun nykyhetki aistitaan ”otetaan sisään” myös mennyt ja tuleva. Ikään kuin nykyhetken aistiessaan aistija vilkaisisi kumpaankin suuntaan, menneeseen ja tulevaan.²⁷

Törmäämme kuitenkin ongelmaan siitä, miten menneisyys on meille annettu. Brentano esittää esimerkin melodiasta, joka ei hänen mielestään sovi Aristoteleen ajan määritelmään, koska se olettaa ajallisuuden ja niin sanotun ajallisen horisontin, jota vasten kohteet ilmentyvät ajassa. Koska melodiassa eri sävelet ovat toisiinsa nähden ajallisessa suhteessa, on se eri asia kuin jos ne soisivat samaan aikaan (kuten soinnussa) tai erilaisessa järjestyksessä toisiinsa nähden. Nuoteilla on myös selkeä jatkuvuus ja ne soivat toistensa kanssa päällekkäin, vaikka samalla aiempien nuottien sointi heikkenee vähitellen. Tämän ymmärtämiseksi tarvitaan Brentanon mukaan uudenlainen ymmärrys ajallisesta järjestyksestä. Yhtä tärkeitä kuin itse nuottien jatkuvuus, ovat myös niiden välissä olevien hiljaisuuksien välit ja kestot. Ilman niitä melodia ei voisi muodostua. Melodia kokonaisuutena muodostaa ajallisuuden (saks. *Zeitlichkeit*).²⁸ Tämä oivallus ajallisuudesta havainnon taustalla sekä melodiaesimerkki ovat keskiössä Husserlin myöhemmissä pohdinnoissa aikatietoisuudesta.

2.5 Brentanon näkemys ajasta

Brentano jatkoi ajan analyysiään pohjaten uuden ajan ajattelijoista John Lockeen (1632–1704), jonka mukaan tietoisuus on kuin ohi ajava juna. Locke myös käänsi katseensa sisäänpäin kohti tietoisuutta, jossa ajallisuus voidaan Brentanon mukaan havaita tietoisuuden akteissa (kuten ajattelussa). Tällöin myös mahdollistuu jatkuvuuden havaitseminen, johon melodiaesimerkissä pyrittiin. Jatkuvuus siis vaikuttaa ajallisuuden havainnon taustalla, joka on luonteeltaan virtaavaa ja samalla tiedon perusta. Tämän käsityksen Husserl lainasi Brentanolta ajallisuuden ohella.²⁹

²⁷ De Warren 2009, 77.

²⁸ Ibid., 78.

²⁹ De Warren 2009, 85.

Brentanon mukaan aikaa itseään *ei voi havaita* vaan se nousee tietoisuuteen siitä tavasta, jolla ajalliset objektit (kuten melodian eri nuotit) ilmenevät. Tässä Brentano yhtyy aristoteeliseen linjaan. Hän palaa melodiaesimerkkiin ja esittää, että ilmiöillä tietoisuudessa on kaksi presentaatiota. Ensimmäinen näistä kuvaa itse ääntä, joka havaitaan. Se on luonteeltaan ulkoinen ja *ensisijainen* objekti. Toinen presentaatio koskee havaintoa (tietoisuuden aktia) äänen kuulemisesta, joka taas on luonteeltaan sisäinen ja *toissijainen* objekti. Yhdessä nämä kaksi objektia muodostavat Brentanon mukaan *yhden yhtenäisen havainnon* tietoisuudessa.³⁰ Itsetietoisuus, eli siis tietoisuuden tietoisuus itsestään, saavutetaan automaattisesti eikä tietoisuus voi myöskään tarkastella itseään tarkastelijana. Brentanon teoriassa tietoisuuden aktilla (kuulemisella) itsellään ei ole jatkuvuutta, ainoastaan ensisijaisella objektilla, eli äänellä.³¹

Brentano selittää melodian kuulemista seuraavalla tavalla: Havainnolla on aina ajallinen kesto. Melodian voi ymmärtää kokonaisuutena, koska menneisyyteen vaipuvilla ja jo soineilla nuoteilla on annettu, joka on muokattu alkuperäisestä (nykyhetkessä tapahtuvasta havainnosta). Tämä muokattu havainnon sisältö ikään kuin *kiinnittää* itsensä alkuperäiseen havaintoon, mikä mahdollistaa melodian kuulemisen. Nuotti muodostuu havainnossani menneeksi nuotiksi, koska tiedostan, että olen juuri havainnut tuon nuotin nykyhetkessä hetkeä aiemmin.³² Havainnon melodiasta mahdollistaa Brentanon mukaan kuvittelu (saks. *Phantasie*), mikä luo eron hänen ja Husserlin näkemyksen välille. Kuvittelu ei kuitenkaan ole aitoa (suoraa) havaintoa, koska se ei tapahdu nykyhetkessä. Myöskään tietoisuus ei itsessään voi olla ajallinen, koska tämä voisi johtaa loputtomaan regressioon sekä tietoisuuksien monistumiseen. En voi olla tietoinen toimistani menneisyydessä, so. menneestä itsestäni.³³

³⁰ De Warren 2009, 89.

³¹ Ibid., 91.

³² De Warren 2009, 95.

³³ Ibid., 96.

2.6 Brentanon teoriaa kohtaan esitettyä kritiikkiä

Husserl vastusti jyrkästi Brentanon näkemystä kuvittelusta menneisyyden havainnon lähteenä melodiaesimerkissä. Hänen mukaansa ulkoisen havainnon (äänen kuulemisen) kesto ja kokemus kestosta itsestään ovat täysin eri asioita. Ulkoinen havainto voi tapahtua vain nykyhetkessä, mikä luo kokemuksen tietoisuudessa. Ajattelun avulla tietoisuus kykenee yhdistämään menneisyyden ja nykyisyyden, jotka muodostavat yhtenevän fenomenologisen datan. Husserlin mukaan Brentano ei myöskään tee sisällöllistä erottelua havainnon ja intentionaalisen objektin (havainnon kohteen) välillä eikä siten myöskään ymmärrä mistä tietoisuuden käsityskyky (engl. *apprehension*) on peräisin.³⁴ Brentanon tulkinnan mukaan kuvittelu luo ajallisuuden yllä mainitulla tavalla. Näin ei Husserlin mukaan voi olla. Mikäli ajallisuus pohjaa kuvitteluun, miten se voi liittyä nykyhetkessä tapahtuvaan havaintoon, joka ei mitenkään voi perustua olemattomuuteen (engl. *irreality*)?

Brentanon kritiikin perusteella Husserl päätyy seuraaviin johtopäätöksiin fenomenologisen ajan luonteesta. Aika on luonteeltaan jatkuva ykseys (engl. *continuous unity*). Tämä tarkoittaa, että havainto ja ajassa ilmentyvä objekti muodostavat ikään kuin yhtenäisen ajanhetken, jota on mahdollista tulkita immanentisti (so. sisäisesti) tietoisuuden avulla. Ajallinen havainto ja siitä seuraava immanentti objekti ovat siis Husserlin mukaan kaikenkattava akti (engl. *all-encompassing act*), joka tapahtuu yhdessä ja samassa hetkessä.³⁵

Kritiikkiä Brentanon teoriaa kohtaan esittivät myös itävaltalainen filosofi Alexius Meinong (1853–1920) sekä saksalainen psykologi William Stern (1871–1938). Meinong yhtyi aiemmin esitettyyn siinä mielessä, että hänen mukaansa ajallisille objekteille ominaista on tietty kesto, toisin kuin ei-ajallisilla objekteilla, joiden ilmenemisen aika sijaitsee tietyssä ajanhetkessä. Meinong oli kuitenkin sitä mieltä, että ajan itsensä havaitseminen ei ole mahdollista. Tämän hän perusteli sillä, että vain se mikä on totta voidaan havaita, ja koska menneisyys ja tulevaisuus eivät sitä ole, toisin sanoen ne eivät

³⁴ Kortooms 2002, 34.

³⁵ Ibid., 38.

tapahdu nykyhetkessä, ei niitä voi myöskään havaita.³⁶ Meinong kuitenkin lisäsi keskusteluun tärkeän käsitteen puhuessaan ensisijaisesta muistista (engl. *primary memory*).³⁷ Vaikka hän olikin sitä mieltä, että vain nykyhetkessä tapahtuvia asioita voidaan havaita, tulkitsi hän myös, että välittömästi nykyhetken ajallisessa läheisyydessä tapahtuneet havainnot voidaan tulkita tapahtuviksi nykyhetkessä. Husserl kehitti myöhemmin eteenpäin tätä näkemystä teoriassaan retentiosta.

Stern toi lisäksi keskusteluun uuden käsitteen, jota hän nimittää nykyisyysajaksi³⁸ (engl. *presence-time*). Hän käytti myös esimerkkinä melodiaa ja oli sitä mieltä, että koska erilliset sävelet ovat toisiaan lähellä ajallisesti, voidaan ne tulkita yhdeksi havainnoksi ja siten tapahtuvan samassa nykyisyysajassa. Nämä havainnot muodostuvat tietoisuuden kokemuksessa representaatioiksi, jossa erilliset sävelet muodostavat ajallisia merkkejä (engl. *temporal signs*).³⁹ Stern kuitenkin yhtyi Meinongiin siinä, että tämäkään analyysi ei mahdollista itse ajan havaitsemista. Hänen mallinsa kuitenkin mahdollisti kokemuksen sijoittamisen yhtenäiseen ajanhetkeen, jota Husserl hyödynsi omassa ajattelussaan myöhemmin.

3 Metodologia päivitty

” Nyt tarvitaan kuitenkin välttämättä uusia pohdintoja, askeleita, joilla saavutamme pysyvän jalansijan uudella mantereella haaksirikkoutumatta sen rannikolle. Tämä rannikko on karikkoinen ja sen yllä roikkuu epäselvyyden pilvipeite [...] Ja näin ankkuroidummekin jo fenomenologian rannikolle! ”

- Edmund Husserl⁴⁰

3.1 Fenomenologinen reduktio

Brethanon teorian ja Sternin siihen tekemän lisäyksen jalanjäljissä Husserl alkoi selvittämään ajallisuudessa ilmeneviä ongelmia. Aikatietoisuus, joka oli ilmentynyt jo Brethanon teksteissä, oli

³⁶ Kortooms 2002, 40.

³⁷ Joskus Husserlin käännöksissä myös *primäärimuisti*.

³⁸ Suomennos kirjoittajan.

³⁹ Kortooms 2002, 44.

⁴⁰ Husserl 1995, 64–65.

jotakin sellaista, jonka filosofisen kuvauksen ja merkityksen Husserl halusi selvittää. Kuten mainittua Husserl pyrki luonnollisen asenteen hylkäämiseen fenomenologiassaan. Ensimmäinen askel kohti tuota päämäärää oli maailman olemassaolon kyseenalaistaminen. Koska kaikessa tiedossa on kyse intentionaalisuudesta, jonka voi tulkita tarkoittavan tietoisuuden suuntaamista johonkin kohteeseen ja tuon kohteen annettuudesta tietoisuudelle, pyrki Husserl suuntaamaan tietoisuutensa maailmaan. Millä tavalla maailma on lopulta minulle annettu? Kun tietoisuus (jota, Husserl välillä kutsuu nimellä Ego) suunnataan kohti maailmaa, saa maailma siitä olemuksensa. Mutta miten maailman oleminen konstituoituu tietoisuudessa? Oleellinen käsite tässä ajattelun reduktiossa on Husserlin kreikan kielestä tuoma termi *epokhe*. Antiikin skeptikoilla *epokhe* tarkoitti arvostelmista pidättäytymistä, mutta Husserlilla termi tarkoittaa poistamista tai sulkeistamista. Fenomenologisessa reduktiossa pyritään siis sulkeistamaan pois tai jättämään ulkopuolelle sekä jo mainittu luonnollinen asenne että lopulta myös itse maailma. Tämän lisäksi jopa tietoisuuden olemassaolon itsestäänselvyys pitää kyseenalaistaa ja pyrkiä löytämään sen oikeutus tietoisuuden akteista (eli ajattelusta).⁴¹

Husserlin reduktiossa on kolme tasoa, joista ensimmäinen on kartesiolainen. Tällä tasolla pyritään Descartesin jalanjäljissä asettamaan ajattelu ja siten subjektiivisuus kaiken perustaksi. Siinä myös avataan tietoisuus immanenssille, so. transsendentaaliselle kokemusten kentälle. Subjektiivisuudesta muodostuu uuden kokemuksen perusta. Toisella kantilaisella tasolla käytetään löydettyä subjektiivisuutta ja konstituoidaan sen avulla maailma, mutta samalla konstituoidaan myös itse tietoisuus. On oleellista huomata, että tässä pyritään päinvastaiseen toimenpiteeseen kuin luonnollisessa asenteessa, jossa maailman olemassaolo otettiin annettuna ja kyseenalaistamattomana. Kolmannessa ja viimeisessä brentanolaisessa (engl. *Brentanian*) vaiheessa subjektiivisuus avataan sisäisen maailman kokemusten kenttänä tai annettuutena.⁴² On tärkeää, että subjektiivisuus nähdään kaikilla näillä kolmella tasolla ”elävänä kokemuksena”. Juuri mainittu *ilmiöiden kenttä* oli Husserlin

⁴¹ De Warren 2009, 40.

⁴² Ibid., 42-43.

mukaan se, minkä Descartes oli todellisuudessa löytänyt epäilyn metodillaan, vaikka ei osannutkaan tulkita sitä Husserlin tavoin.

Tämän toimenpiteen seurauksena niin sanottu transsendentaalinen, so. maailmaa tai todellisuutta ylempi, subjektiivisuus ”kaataa” maailman. Husserl puhuu jopa radikaalisti maailman tuhoamisesta, mutta se tapahtuu abstraktilla ajatuksen tasolla. Kyse ei myöskään ole maailman olemassaolon varsinaisesta kieltämisestä vaan *epokhen* mukaisesta sen sulkeistamisesta ulkopuolelle, jotta päästään käsiksi puhtaisiin ilmiöihin. Sulkeistamalla maailman tietoisuuden ulkopuolelle Husserl löytää viimein ajallisuuden ilmiönä. Tämän lisäksi ajallisuutta on eri lajeja, joista Husserl keskittyy sisäiseen ajallisuuteen. Tämän oivalluksen myötä hän ymmärtää myös ajan luonteen *virtaavana*. Juuri ajan virtaavuus ja sen vaikutus immanentin tietoisuuden dynaamisuuteen on oleellinen osa Husserlin fenomenologiaa.⁴³

3.2 Reduktio suhteutettuna aikaan

Husserl lähtee liikkeelle intentionaalisuudesta, jonka tulisi paljastaa tietoisuuden sisäinen viittaus sen (tietoisuuden) merkitykseen.⁴⁴ Kun aikatietoisuuteen sovelletaan sulkeistamista (*epokhe*) ja reduktiota, päädytään ajan olemassaolon (saks. *Sein*) kyseenalaistamiseen. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että ajan olemassaolo pitäisi kieltää (vastaavasti toimittiin aiemmin maailman ongelman tapauksessa). Siihen on ainoastaan suhtauduttava neutraalisti, kunnes sen annettuus tietoisuudelle on paljastettu fenomenologisen tutkimuksen avulla.⁴⁵ Tutkimus paljastaa merkityksen itse olemassaolon takana, nimittäin että se, olemassaolo, on itse tietoisuuden merkitys. Sulkeistamisen ja reduktion seurauksena tietoisuus näkee itsensä alkuperäisenä tilana, joka on ollut perustana kaiken, myös sen itsensä, merkitykselle.⁴⁶

⁴³ De Warren 2009, 46.

⁴⁴ Merkitys on jälleen saksan kielen sanan *Sinn* käänös, mikä tarkoittaa merkitystä siinä mielessä mikä sen kohteen (tässä tietoisuuden) järkevyyden on. Tietyissä yhteydessä sanan voisi kääntää myös tarkoitukseksi.

⁴⁵ De Warren 2009, 112–113.

⁴⁶ *Ibid.*, 113.

Husserl esittää esimerkin kelloista. Kellot mittaavat objektiivista aikaa, jossa ei ole ajan eri ulottuvuuksia, kuten menneisyyttä, nykyhetkeä ja tulevaisuutta. On vain tietynlainen eteenpäin kulkeva ajallisten positoiden järjestys. Oleellista tälle ajan määritelmälle on myös lineaarinen jatkuvuus, jossa yksikään ajan piste ei voi osua yksin tulevien pisteiden kanssa. Määritelmään pitää kuitenkin lisätä jotakin, jotta siitä tulisi aikaa. Lukeaksemme kelloa, meidän on ikään kuin lainattava kellolle tietoisuuttamme. Mikäli minulla ei olisi ajallisuuden käsitettä, en ymmärtäisi kellon numeroita ja viisareita. Kello voi kuitenkin kertoa meille vain *sillä hetkellä* vallitsevan ajanhetken, ei muuta. Kellon lukeminen luo samalla tietoisuutemme tuosta nykyhetkestä, toisin sanoen se olettaa tietoisuuden ajallisuudesta.⁴⁷

Tunnetta jo antiikin ajalta Herakleitoksen vertauksen ajasta virtana, johon voimme astua vain kerran. Tämän vertauksen myötä voimme luoda uuden mallin, jossa voimme tarkastella ajan virtaa joko rannalta, missä itse olemme paikallamme sitä observoimassa tai sitten veneestä virrassa, jossa liikumme virran mukana sen osana.⁴⁸ Brentanon mallissa tietoisuus ajasta ei itse ollut ajallinen. Mutta jos aikatietoisuus ei ole ajallinen, miten se voi tavoittaa ajan tai ajallisia objekteja? Havainto siitä, että aika välttämättä kuluu olettaa Husserlin mukaan aikatietoisuuden olemassaolon. Vaikuttaisi siis siltä, että ajan virta ei voi olla olemassa ilman yhteyttä jatkuvuuteen tietoisuudessa, mutta samalla se vaatii myös itsetietoisuuden tästä yhteydestä. Näin Husserl löytää, Brentanon avulla, ajan konseptin lähteen (engl. *origin*) aikatietoisuuden ajallisuudesta (saks. *Zeitlichkeit*).⁴⁹

3.3 Reduktio ja immanentti aika

Kun fenomenologinen reduktio suoritetaan jää jäljelle tietoisuuden ”kenttä,” jota Husserl kutsuu puhtaana tietoisuuden immanenssiksi, johon sulkeistaminen (*epokhe*) ei vaikuta. Aika myös sisältyy tuohon kenttään, mutta tämä aika on tietoisuuden virran immanenttia aikaa. Mutta miten aika on

⁴⁷ De Warren 2009, 114.

⁴⁸ Ibid., 116.

⁴⁹ De Warren 2009, 117.

annettu tietoisuudelle? Husserlin mukaan aikatietoisuus on luonteeltaan monitahoinen. Se on tietoisuutta ajasta, sen olemassaolosta, sekä myös tietoisuuden sisäistä aikaa. Reduktiossa kuitenkin myös jatkuvuus pyritään sulkeistamaan pois oletettuna annettuna. Tämä pätee myös aikaan siinä aspektissa, että sen virtaava luonne pyritään sulkemaan ulos löytääksemme sen puhtaan kontekstuaalisen ytimen.⁵⁰ Tällä sulkeistamisella Husserl tarkoittaa psykologisten (mielen sisäisten) metaforien poistamista, kuten Locken vertausta tietoisuudesta junana tai Aristoteleen määritelmää ajasta liikkeenä, jolla on eri aspekteja (mennyt, nykyhetki, tuleva). Kun nämä psykologiset oletukset on poistettu, päätyy Husserl lopputulokseen, että tietoisuus on kuitenkin lopulta pohjimmaltaan olemukseltaan ajallinen ja ilmenee eletyssä ajan kokemuksessa (immanentissa ajassa). Seuraavaksi hän pyrkii selvittämään näiden elettyjen ajan kokemusten (saks. *Zeiterlebnisse*) fenomenologista merkitystä.⁵¹

3.4 Aikaobjektit

Nyt kun olemme vahvistaneet fenomenologisesti aikatietoisuuden perustan virtaavana ajallisuutena puhtaassa immanentissa tietoisuudessa, on aika keskittyä siihen, mitä tässä virrassa voimme havaita ja miten. Husserlin mukaan aika ei voi ilmentyä ilman sen yhteyttä aikaobjekteihin (saks. *Zeitobjekte*).⁵² Aikaobjekti on määritelmällisesti immanentissa tietoisuudessa havaittava intentionaalinen objekti, johon sisäisesti liittyy ajallinen jatke (engl. *extension*). Sillä on myös alku ja loppu sekä kesto, joka sijoittuu näiden kahden pisteen väliin. Tietoisuuden akti, jolla näitä objekteja voimme havaita löytyy aikatietoisuudesta, joka on niiden käsityskyvyn (engl. *apprehension*) muoto. Ajallisuus siis ilmenee immanentissa aikatietoisuudessa, joka on luonteeltaan virtavaa. Siinä ilmenee myös aikaobjekteja, joita voimme aikatietoisuuden avulla havaita. Kysymys kuuluu

⁵⁰ De Warren 2009, 119.

⁵¹ Ibid.

⁵² Tämän termin Husserl on lainannut itävaltalaiselta filosofilta Alexis Meinongilta (mainittu aiemmassa luvussa).

kuitenkin: Miten aikaobjektit konstituoituvat tietoisuuden havaintoakteissa?⁵³ Vastaus löytyy jälleen intentionaalisuudesta.

Toisin kuin Brentano, Husserl ajatteli, että havainto ajasta on itsessään ajallista. Aikaobjektin havaitseminen tietoisuuden havaintoaktin kautta muodostaa samalla tietoisuuden tietoisuudesta itsestään kokemassa aikaa. Tämä ajallisuus johtaa kuitenkin kahteen lisäselvitykseen. On syytä määrittää mikä konstituoii aikaobjektit havaintoakteissa sekä miten näiden aktien itsensä ajallisuus on konstituotavissa? Aikaobjektit konstituoii aikatietyisyyden intentionaalisuus, toisin sanoen sen suuntautuneisuus aikaobjekteihin immanentissa tietoisuuden virrassa. Toiseen esitettyyn kysymykseen Brentano ei kokenut tarvitsevana vastausta, koska kielsi aikatietyisyyden itsensä ajallisuuden. Husserlin kryptinen vastaus on, että aikatietyisyyden ajallisuuden tuottaa intentionaalisuuden ajallisuus.⁵⁴ Selitys tämän määritelmän merkitykseen paljastui kuitenkin vasta hänen myöhemmässä ajattelussaan.

3.5 Aikaobjektin rakenne

Husserl pyrkii löytämään aprioriset rakenteet, jotka mahdollistavat ajallisuuden kokemuksen. Hän uskoo, että ajan muoto voidaan löytää vain yksittäisistä aikaobjekteista. Ajan fenomenologinen analyysi ei siis voi määrittää ajan rakennetta yhdistämättä sitä ajallisiin objekteihin.⁵⁵ Aikaobjektit kuitenkin eroavat luonteeltaan tavanomaisista objekteista. Aikaobjekteja on sekä transsendentaalisia että immanentteja.⁵⁶ Ensiksi mainittu viittaa ulkoiseen havaintoon. Kun näen hukan, suuntaan siihen huomioni, mutta se on joka tapauksessa tietoisuuteni ulkopuolella. Näköhavainto taas on immanentti intentionaalinen akti, joka tapahtuu tietoisuudessani.

Kaikille aikaobjekteille yhteistä on jatkuvuus. Aikaobjektin kesto, sen ajallinen jatke, on tuon objektin aika. Husserl samaistaa keston objektin aikaan ja toteaa sen olevan aikaobjektin yksilöllinen

⁵³ De Warren 2009, 121.

⁵⁴ Ibid., 123.

⁵⁵ Brough 1991, 24.

⁵⁶ Ibid., 25.

muoto.⁵⁷ Objektin kesto mahdollistaa sen osuuden ajan muodosta ja tekee sen siten konkreettiseksi. Jokaisella aikaobjektilla on tietty kesto ja siten alku ja loppu. Ulkoisen kohteen, kuten talon, jonka koemme hetken aikaa, keston loppua me emme välttämättä tavoita, mutta se ei tarkoita, etteikö sillä sellaista olisi. Immanentin kohteen, meidän talon näkemisemme, lopun me kuitenkin hahmotamme ja voimme tunnistaa tuossa kokemuksessa (näkemisessä). Aikaobjekteilla on myös tietty ajallinen lokaatio.⁵⁸ Aikaobjektit eivät vain leiju ajallisuudessa, vaan ne on ankkuroitu tiettyyn paikkaan ajassa. Kontrastina esimerkiksi ideaaliset kohteet kuten arvot tai määritelmät eivät ole aikaobjekteja, koska niillä ei ole jatkuvuutta ajassa eikä niiden muutosta tai syttymistä ja sammumista ajassa voi havaita.⁵⁹ Tästä huolimatta myös ideaaliset objektit havaitaan aikatietoisuuden taustaa vasten ajattomina vastinpareina aikaobjekteille.⁶⁰ Pythagoraan lause ei ole sidottu tähän hetkeen, mutta kun sitä ajattelen, siitä tulee immanentti ajallinen objekti, siitä huolimatta, että tuo teoria itsessään ei sellainen ole.⁶¹

3.6 Nykyhetki ajan ilmentymisen moodina

Aikaobjektit ilmenevät kategorioissa, joita Husserl kutsuu ajallisen ilmentymisen moodeiksi. Näitä ovat nykyhetki, menneisyys ja tulevaisuus.⁶² Voin olla varma aikaobjektin jatkuvuudesta ja konkreettisuudesta vain, jos se ilmenee näiden moodien välityksellä. Nykyhetkellä on kuitenkin erityinen merkitys aikatietoisuuden kannalta. Se toimii eräänlaisena merkkipaaluna, josta käsin muut moodit määritellään. Vastaavasti ymmärrän menneen aiempaan nykyhetkenä ja tulevaisuuden hetkenä, josta on tuleva nykyhetki. Nykyhetkeä ei kuitenkaan saa tulkita pistemäisenä, staattisena hetkenä vaan kokemuksena, joka ilmenee tällä hetkellä. Nykyhetki on vain eräänlainen välipysäkki aikaobjektin jatkuvuudessa.⁶³ Objekti ja moodi eivät siten ole yhteneviä, mutta sama objekti voi

⁵⁷ Brough 1991, 25 & Husserl 1905, 118.

⁵⁸ Brough 1991, 25 & Husserl 1905, 117.

⁵⁹ Brough 1991, 26.

⁶⁰ Brough 1991, 26 & Husserl 1905, 103.

⁶¹ Brough 1991, 26 & Husserl 1905, 101.

⁶² Brough 1991, 26 & Husserl 1905, 218.

⁶³ Brough 1991, 27.

ilmentyä eri moodeissa samoin, kuin vaikkapa taloa voidaan tarkastella sen eri puolilta ilman, että itse objekti, talo, muuttuu. Oleellista on keskittyä puhumaan objektista, jonka jatkuvuus kulkee läpi ajan ilmentymisen moodien, ei moodeista itsestään.

Kuten jo mainittua, ajallisen ilmentymisen moodit eivät voi olla olemassa ilman aikaobjektia, johon ne kiinnittyvät. Ne ovat samalla tavoin myös kiinnittyneitä toisiinsa. Mennyt, nykyhetki ja tuleva esiintyvät aina yhdessä ja luovat siten ajallisuuden horisontin, jossa kaikki aikaobjektit ovat annettuja.⁶⁴ Juuri tämä ajallisuuden moodien yhteen lankeaminen mahdollistaa aikaobjektien ajallisen jatkuvuuden ja luo niistä ajallisia kokonaisuuksia.⁶⁵ Husserl onkin sitä mieltä, että ilman tämän triadin yhtenäistä kokemusta meillä ei voisi olla kokemusta ajallisuudesta lainkaan.⁶⁶ Ajallisuuden kokemuksessa me ikään kuin venytämme kokemustamme nykyhetkestä, jota Husserl kutsui rujoksi nykyhetkeksi (engl. *rough now*), kohti mennyttä ja tulevaa. Tätä yksittäistä nykyhetkeä ei voi kuitenkaan eristää ja se esiintyy aina kumppaneidensa menneen ja tulevan yhteydessä, kuten ympyrän keskipiste ja sen kehä (ympyrän keskipisteen ja kehän välillä vallitsee matemaattinen suhde, jota ilman ne eivät muodostaisi ympyrää).

Nykyhetki on tästä huolimatta tietynlainen rajapyykki ajallisuudessa. Se paljastaa sen mikä on uutta kokemukselle ja toisaalta sysää pois vanhan kohti menneisyyttä. Tässä mielessä nykyhetki ruokkii tietoisuutta, tarjoten sille jatkuvasti uutta sisältöä.⁶⁷ Tässä ilmenee ajallisuuden armoton virtaavuus, joka jatkuvasti syöttää aikatietoisuudelle uusia kokemuksia. Nykyhetki on myös muulla tavoin erityinen ajallisessa moodissaan. Se luo aikaobjekteille aikapisteitä (engl. *time-points*), jotka määrittävät niiden jatkuvuutta. Kun kuulen melodian vaihtuva nykyhetki kartoittaa aikaobjektien hetkien paikat ajassa. Se on siis eräänlainen ”kaikkien ajallisten positioiden lähde.”⁶⁸ Aikapisteet helpottavat aikaobjektien yksilöllisyyden määrittämisessä. Jokaiselle aikaobjektille ominaiset

⁶⁴ Brough 1991, 37 & Husserl 1905, 27.

⁶⁵ Brough 1991, 28.

⁶⁶ Ibid.

⁶⁷ Brough 1991, 29 & Husserl 1905, 63.

⁶⁸ Brough 1991, 29 & Husserl 1905, 74.

aikapisteet lukitsevat sen tiettyyn positioon ajassa. Kuljettuaan nykyhetken läpi aikaobjekti kantaa mukanaan aikapositiotaan ikään kuin leimana, joka on tapahtunut nykyhetkessä. Aikaobjekti ei koskaan menetä yksilöllisyyttään siitä, että tietty asia tapahtui sille tiettyinä ajan hetkenä.⁶⁹

3.7 Intentionaalisuus paljastaa aikatietoisuuden

”Elämysten universumi muodostaa [...] virtaamisen ykseyden universaalissa muodossa, johon kaikki siinä virtaavat yksittäiset elämykset järjestyvät. Jo tämä yleisin muoto kattaa [...] ne kaikki ja etenkin vallitsee ja motivoi jokaista yksittäistä elämystä. Tämä muoto [...] ohjaa yhä edelleen menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden yhteistä konstituoitumista tietyksi virtaavien annettuuden tapojen noettis-noemaattiseksi muotorakenteeksi.”⁷⁰

Husserlin tietoisuuden olemukseen kuuluu oleellisesti tietynlainen dynaamisuus, joka ilmenee elämänä. Immanentissa tietoisuudessa kokemukset havaitaan nimenomaan elettyinä kokemuksina (saks. *Erlebnis*), jotka tapahtuvat tietoisuuden virrassa. Tämä virtaus juuri tekee niistä eläviä ja ne samalla luovat näiden kokemusten ajallisuuden. Aika on siis sisäisen havainnon (ja siitä seuraavan kokemuksen) muoto.⁷¹ Toisin kuin sisäisessä havainnossa, joka on muodoltaan ajallinen, on fyysisten olioiden annettuus tilallinen (kuten pihalla havaittu puu). Oleellinen huomio tässä määrittelyssä on ymmärtää näiden kahden eri olemisen erilainen annettuus.

Husserl määrittää intentionaalisuuden apriorisena (so. kokemusta edeltävänä) korrelaationa noemaattisen objektin (havainnon kohteen), vastaavan noettisen aktin (ajattelun) ja näiden hyleettisen (tietynlaisen raan aistidatan) perustan välillä.⁷² Yritän selventää hieman mainittuja käsitteitä. Hyleettinen data on termi, jolla Husserl pyrki selittämään tietoisuuden virtauksen perustaa. *Hyle* tulee *epokhen* tavoin kreikan kielestä ja merkitsee suoraan käännettynä ainesta. Husserlin tapauksessa tämä kuvaa tietoisuuden virtaa ajallisuudessa, mutta sellaista ainesta siinä, jota ei havaita (Husserlin termein ei-intentionaalisia objekteja). Tämä virta mahdollistaa ajallisuuden, kuten

⁶⁹ Brough 1991, 29.

⁷⁰ Husserl 2021, 87.

⁷¹ De Warren 2009, 56.

⁷² *Ibid.*, 57.

tulemme myöhemmin näkemään. Tässä vaiheessa riittää, että ymmärrämme termin *hyle* viittaavan ainekseen, joka virtaa tietoisuuden muiden kohteiden, intentionaalisten objektien ja tietoisuuden aktien, taustalla.

Samoin kuin transsendenttien objektien yhteydessä, jotka pitävät sisällään suuren määrän potentiaalisuuksia, joista havaitsemme vain osan, on myös tietoisuuden objektien laita. Yllä mainituilla termeillä noemaattinen ja noettinen Husserl pyrkii selvittämään intentionaalisuuden viitekehystä, joka muodostaa loputtoman määrän erilaisia synteesejä kummallakin (so. objektiivisella ja tietoisuuden aktien) tasolla muodostaessaan intentionaalisen objektin identiteetin. Mainittujen synteisien perusteella voidaan ymmärtää, tai ennemminkin *paljastuu*, kaiken takana vaikuttava aikatietoisuus.⁷³

3.8 Absoluuttinen tietoisuus ja loputtoman regression ongelma

Nyt olemme saapuneet virranjakajaan Husserlin ajattelussa, jossa hän oli saanut määriteltyä teoreettisen perustan, jonka pohjalle voisi rakentaa aikatietoisuuden teoriansa. Pyrkinessään korjaamaan Brentanon teorian epäkohdat, oli hän kehittänyt omaa näkemystään systemaattisesti eteenpäin, mutta ymmärsi pian saapuneensa uuteen umpikujaan. Brentanon mukaan ajallisuus itse ei voi olla luonteeltaan ajallinen. Tällä määrittelyllä hän kykeni välttämään loputtoman regression mahdollisuuden. Husserl kuitenkin päätyi siihen, että myös aikatietoisuuden on itse oltava ajallinen. Miten se muuten kykenisi konstituimaan ajallisuuden aikaobjekteissa? Jos näin kuitenkin on, mikä konstituoii itse aikatietoisuuden ajallisuuden? Husserl päätyy seuraavaan päätelmään: Kaiken tietoisuuden, myös aikatietoisuuden, taustalla vaikuttaa tiedostamaton tietoisuuden virta, joka siten konstituoii aikatietoisuuden. Tätä tietoisuuden virtaa Husserl kutsuu absoluuttiseksi tietoisuudeksi.⁷⁴

⁷³ De Warren 2009, 58–59.

⁷⁴ Husserl 1905, 77.

Tarkastelkaamme tarkemmin tämän absoluuttisen tietoisuuden rakennetta. Aikatietoisuus osoittaa Husserlin mukaan tietoisuuden toiminnan perimmäisen rakenteen, intentionaalisuuden. Tietoisuus on aina tietoisuutta jostakin. Fenomenologi pyrkii tavoittamaan tämän intentionaalisuuden, kun havaitsemme erilaisia asioita kuten taloja ja melodioita.⁷⁵ Aika kuitenkin vaikuttaa erilaisten tietoisuuden muotojen taustalla. Näin tapahtuu, vaikka havainnot eivät olisi lainkaan ajallisia laadultaan. Tiivistettynä voitaisiin sanoa, että aika on läsnä kaikessa tietoisuuden toiminnassa. Brough jopa esittää, että aika ja aikatietoisuus ovat kuin eräänlaisia tietoisuuden loisia, koska ne eivät voi olla olemassa ilman yhteyttä kokemuksiin. Toisaalta niillä on silti perustavanlaatuinen rooli havaintojen mahdollistamisessa. Muun muassa tästä syystä Husserl kutsui aikatietoisuutta ihmeeksi (engl. *wonder*).⁷⁶

Ajan fenomenologinen analyysi muodostuu kuitenkin ongelmallisemmaksi kuin Husserl oli aluksi ajatellut. Ajalla tuntuu olevan eri ulottuvuuksia. On niin sanottu ulkoinen aika, jonka havaitsemme maailmassa olevissa kohteissa kuten ohi kiitävässä junissa tai kuulluissa viulukonsertoissa. On kuitenkin olemassa myös sisäinen, immanentti aika, jossa intentionaaliset aktit ja aikaobjektit ilmenevät. Vielä tämänkin ulottuvuuden alla vaikuttaa taso, jota Husserl kutsuu ”tietoisuudeksi absoluuttisesta aikakonstituution virtauksesta.”⁷⁷ Nämä ajan virran kolme tasoa, absoluuttinen, immanentti ja ulkoinen sijaitsevat päällekkäin kuin erilliset kerrokset, joista aiempi mahdollistaa myöhemmän. Samalla, kun aikatietoisuus mahdollistaa muut muotonsa se kuitenkin mahdollistaa ja luo myös itsensä ja tekee itsestään havaittavan. Edes aikatietoisuus itse ei voi paeta aikatietoisuuden kaiken lävistävää kosketusta.⁷⁸

Meillä on siis kolmitasoinen ajan virta, josta absoluuttinen on tasoista syvin ja se konstituoii sitä ylemmät tasot. Tässä kohdassa ongelmat alkavat. Mikä konstituoii itse absoluuttisen tietoisuuden

⁷⁵ Brough 1991, 18.

⁷⁶ Ibid., 19.

⁷⁷ Brough 1991, 19 & Husserl 1905, 77.

⁷⁸ Brough 1991, 19.

tason? Tanskalainen filosofi Dan Zahavi kritisoi erityisesti tätä Husserlin päättelyä, tulkiten sen johtavan loputtomaan regressioon.⁷⁹ Tällä hän tarkoittaa, että mikäli syvempää tasoa tarvitaan aina konstituoimaan entistä syvempi taso, muodostuu tästä loputon kierre, jossa syvempiä konstituoivia tasoja tarvitaan aina uusia ad infinitum. Zahavin mukaan Husserlilla ei ole vain yhtä vaan useita teorioita aikatietoisuudesta. Yksi näistä teorioista on *sisäisen objektin teoria*, jonka mukaan ajallisuus ilmenee kolmessa tasossa. Ensimmäinen taso koostuu transsendenteista ajallisista objekteista, kuten junista ja sinfonioista. Toinen taso koostuu kokemuksesta, jonka nämä objektit luovat. Kolmas taso taas yhdistää kaksi aiempaa tasoa eletyssä kokemuksessa. Kokemukset ovat tietoisuuden akteja, jotka ilmenevät immanentissa ajassa, mutta niiden konstituutio sijaitsee subjektiivisuuden syvemmällä tasolla, joka ilmentää sisäisen aikatietoisuuden absoluuttista virtaa,⁸⁰ joka tekee kokemuksen aikaobjekteista mahdolliseksi. Tähän asti kuvaus vaikuttaa vastaavalta, jota olemme käsitelleet. Zahavin mukaan näkemykseen liittyy kuitenkin ongelmia.

Husserlin mukaan jokainen havainto on aktiobjekti (saks. *Aktgegenständlichkeit*)⁸¹ immanentissa ajassa. Kuitenkin aikaisemmin määriteltiin, että vasta tietoisuuden syvin taso (absoluuttinen tietoisuus) määrittää aikaobjektin olemuksen. Kuvitellaan immanentin sävelen havaitseminen tietoisuudessa. Onko tämä havainto itsessään jo valmiiksi immanentti objekti vai pitääkö se havaita uudelleen sisäisen reflektion avulla? Mikäli näin on, eikö tämä johda jälleen loputtomaan havaintojen regressioon, jossa objekti on havaittava aina vain uudelleen syvemmällä tietoisuuden tasolla? Toisaalta Husserl mainitsee, että ääni ja äänen havainto sijaitsevat erillisillä tietoisuuden tasoilla. Tämä pienentäisi regressio mahdollisuutta.⁸² Kuitenkin hän myöhemmin toteaa, että sekä immanentti sävel (kokemus kuulemisesta), että tuon sävelen havainto (itse soiva sävel) ovat kumpikin

⁷⁹ Zahavi 2004, 99.

⁸⁰ Zahavi 2004, 100.

⁸¹ Jälleen törmäämme Husserlin terminologian monitulkintaisuuteen. Aktilla termillä *Aktgegenständlichkeit* Husserl viittaa aktiiviseen tietoisuuden toimintaan, tässä yhteydessä intentionaalisuuteen, jossa tietoisuus aina suunnataan johonkin kohteeseen, tässä tietoisuuden objektiin. Oikeammin intentionaalisuus muodostaa tällä toiminnallaan (aktilla) ulkoisesta objektista tietoisuuden objektin. Termi kuvaa siis enemmänkin konstituoivaa toimintaa kuin varsinaisesti objektin erillistä ominaisuutta.

⁸² Zahavi 2004, 101.

kokonaisuuksia aikatietoisuudessa. Nämä kaksi havaintoa siis lankeavat yhteen, mikä tuntuisi ristiriitaiselta. On kuitenkin mainittava, että Kortoomsin mukaan Zahavi on tulkinnut väärin Husserlin tietoisuuksien rakennetta. Hänen tulkintansa mukaan Bernaun käsikirjoituksissa ei esitetä Zahavin kuvaamaa monikerroksista tietoisuuksien rakennetta.⁸³

Husserlin alkuperäinen ratkaisu loputtoman regression ongelmaan absoluuttisen tietoisuuden tapauksessa peilaa yllättävästi Brentanon ajattelua (jota Husserl alun perin vastusti). Husserl on sitä mieltä, että aikatietoisuus on luonteeltaan itsemääräytyvä. Siksi se juuri on absoluuttinen. Pian hän kuitenkin kieltää tämän ratkaisun, koska ajautuu ongelmiin oman fenomenologisen järjestelmänsä kanssa. Mikäli absoluuttinen tietoisuus konstituoit itsensä, olisi se luonteeltaan apriorinen eikä reduktion avulla paljastettu aito ilmiö.⁸⁴ Husserl tuntui olevan umpikujassa ja mietti kuumeisesti, miten hän oli voinut päätyä samaan ongelmaan, jota hän lähti Brentanon teoriassa korjaamaan. Tämä ajatusketju kuitenkin pohjusti hänen ratkaisuaan aiheeseen, jonka hän esitti Bernau-käsikirjoitusten kautena.

4 Bernaun käsikirjoitukset

” Ruumiit heräävät eloon ja virnistävät meille pilkallisesti.”

- Edmund Husserl⁸⁵

4.1 Uusi terminologia

Yllä mainittujen ongelmien piinaamana Husserl yritti ahkerasti löytää ratkaisua loputtoman regression ongelman poistamiseksi aikatietoisuuden fenomenologisesta analyysistä. Absoluuttisen tietoisuuden löytäminen oli tarjonnut hetkellisen hengähdystauon, mutta pian ongelmat palasivat, joten Husserl päätyi aluksi hylkäämään absoluuttisen tietoisuuden käsitteen kestävämmäksi. Mutta

⁸³ Kortooms 2002, 80.

⁸⁴ Ibid., 103.

⁸⁵ “The corpses all revive and grin at us mockingly.” Hua X, 393. Husserl kirjoitti näin, kun huomasi, että oli ajautunut ajattelussaan umpikujaan ja “Brentanon haamu” oli langennut hänen itsensä päälle toivottomuudessaan.

mikä sitten konstituoisi aikatietoisuuden ajallisuuden, jos tällaista taustalla vaikuttavaa tietoisuutta ei olisikaan? Husserl lähtee liikkeelle aiemman terminologiansa uudistamisesta. Ensimmäinen muokkaus liittyy menneisyyden havaintoon, esimerkiksi aiemmin soineisiin nuotteihin melodiassa. Tästä jo Brentano oli puhunut ja kutsunut sitä havainnon toissijaiseksi objektiksi, joka kiinnittää itsensä nykyhetken havaintoon, siten tehden itsensä myös havaittavaksi.⁸⁶ Samaa asiaa analysoi myös Alexius Meinong, mutta kutsui sitä ensisijaiseksi muistiksi.⁸⁷ Meinongin tavoin Husserl tulkitsi, että aikaobjekti, joka on tarpeeksi lähellä havaittua nykyhetken objektia ajallisesti, voidaan laskea havainnoksi. Husserl lainasi Meinongilta ensisijaisen muistin käsitteen ja nimesi sen retentioksi. Retention lisäksi Husserl lisäsi uuden käsitteen fenomenologiseen työkalupakkiinsa ja otti käyttöön protention, retention vastaparin. Retention suuntautuessa menneisyydestä kohti nykyisyyttä, suuntautuu nykyhetki kohti protentiota, joka on tuleva nykyhetki. Protentio itse taas suuntautuu tulevaan ja muuttuu ajan virrassa ensin nykyhetkeksi ja myöhemmin retentioksi, mutta myös seuraavaksi tulevaksi nykyhetkeksi.⁸⁸

” Muisti puolestaan ei ole mikään yksinkertainen asia, siinähan erilaiset kohteen ja annetun muodot ovat toisiinsa kietoutuneina. Voitaisiin viitata niin sanottuun primäärimuistiin, jokaiseen havaintoon välttämättä kietoutuneeseen retentioon. Elämys, jonka nyt koemme, kohteellistuu meille välittömässä reflektiossa. Siinä tuo itsensä esille jatkuvasti sama sävel, joka vielä äsken oli todellisena nyt-hetkenä, on yhä edelleen sama, mutta menneisyyteen vetäytyvänä ja siten saman objektiivisen aikapisteen konstituoivana.”⁸⁹

Meinongin terminologian lisäksi Husserl omaksuu myös Sternin käsitteen nykyisyysajasta (saks. *Präsenzzeit*), jossa ajallinen kokonaisuus, esimerkiksi melodia, voidaan tulkita havaittavan samassa suljetussa ajallisuuden kentässä. Koska tietoisuus on myös itse ajallisesti laajentunut, voimme havaita

⁸⁶ De Warren 2009, 95.

⁸⁷ Kortooms 2002, 11. Husserlin teoriassa ensisijaisen ja toissijaisen muistin toisistaan erottaminen on olennaista ja tämän hän myös näki yhtenä ongelmana Brentanon teorian epäonnistumisessa. Ensisijainen muisti liittyy välittömään nykyhetkeen, jonka voi tulkita havainnoksi. Toissijainen muisti taas liittyy muistiin sanan perinteisessä merkityksessä, jolla viitataan asioiden representaatioihin, jotka voidaan palauttaa mieleen pitkän ajan kuluttua, kun havaittu tapahtuma on jo poistunut kokemukentästä. Oleellista Husserlin kritiikissä Brentanon suhteen on kuvittelun (engl. *phantasy*) kieltäminen menneisyyden kokemuksen perustana. Kuvittelulla ei Husserlin mukaan ole samanlaista yhteyttä havaintoon kuin ensisijaisella muistilla.

⁸⁸ Kortooms 2002, 110.

⁸⁹ Husserl 1995, 85.

aikaobjekteja aikatietoisuudessa rajatussa ajallisuuden kentässä nykyisyysajassa, siitä huolimatta, että ajan virta on loputtomassa liikkeessä.⁹⁰ Absoluuttisen tietoisuuden esittämistä ongelmista huolimatta Husserl piti edelleen kiinni Brentanon näkemyksestä, että aikatietoisuus on luonteeltaan virtaavaa, joka tuo ilmi nykyhetken aktiivisen luonteen ja sen intentionaalisen potentiaalin paljastaa tai tuoda näkyviin ilmiöitä.⁹¹

4.2 Aikatietoisuuden luonne

Nyt saavumme Husserlin aikatietoisuuden luonteen analyysin luovalle alueelle. Olemme jo kuulleet aikatietoisuuden olevan luonteeltaan virtaavaa ja sijaitsevan immanentissa tietoisuudessa. Aikatietoisuus on myös luonteeltaan ”hereillä” (saks. *wache*) havaitessaan ajallisia eroja. Tämä hereillä oleminen liittyy sen avoimuuteen uusia tulevia nykyhetkiä kohtaan.⁹² Aikatietoisuuden luonne on olemukseltaan dynaaminen ja ”elävä.” Olla hereillä on samaa kuin olla tietoinen ajasta. Toisin sanoen olla avoinna sille, mitä on tuleva, muistaa mennyt kuten se oli aiemmassa nykyhetkessä sekä havaita parhaillaan tapahtuva nykyhetki. Tämä on ”suoraa” (engl. *originary*) intentionaalisuutta, joka keskittyy nykyhetkien sarjaan ja niiden uusiutumiseen.⁹³ Tämän dynaamisuuden ja suoran intentionaalisuuden ymmärtäminen suhteessa aikatietoisuuteen ja sen toimintaan on Husserlin aikatietoisuuden teorian ymmärtämisen suhteen välttämätöntä.

Uudessa ajattelussaan Husserl myös esittää, että aikatietoisuuteen sisältyy kaksi prosessia tai tasoa. Ensimmäinen taso määrittää tietoisuuden objekteista nykyhetkessä ja toinen taso tietoisuuden erillisten tietoisuuksien toistuvuudesta. Ensimmäisellä tasolla tapahtuu havainto tietoisuudessa (saks.

⁹⁰ De Warren 2009, 107 & Kortooms 2002, 110.

⁹¹ Kortooms 2002, 110.

⁹² Tätä aikatietoisuuden toimimisen tapaa Husserl kuvaa käsitteellä *Entgegenleben*, joka on jälleen vaikea kääntää. *Leben* tarkoittaa elämää, mutta *entgegen-* alkuliitteenä muuttaa sen merkitystä. Sen voisi yksinkertaistaen kääntää elämiseksi jotakin kohti, joka tässä yhteydessä kuvaa suuntautuneisuutta kohti uusia nykyhetkiä. Oleellista on kuitenkin ymmärtää käsitteen eteenpäin suuntautuneisuus ja dynaaminen luonne, joka on oleellista aikatietoisuudelle.

⁹³ De Warren 2009, 131.

Ereignis).⁹⁴ Toisella tasolla taas kokemus (saks. *Erlebnis*).⁹⁵ Ensiksi mainittu viittaa ajallisesti jatkuvaan objektiin aikatietoisuudessa, myöhempi taas siihen annettuuden moodiin, jossa kokemus esiintyy. Tämän perusteella hän päätelee, että kokemukset, joissa tietoisuus ajasta tapahtuu, ovat havaintoja fenomenologisessa ajassa.

Uudessa mallissa piilee kuitenkin ansa. Olettaessaan tietoisuuden toisen tason, joka mahdollistaa ajallisuuden, Husserl on luisumassa jälleen loputtomaan regressioon. Hän palaa ajatukseen taustalla vaikuttavasta tietoisuudesta, mutta muistaessaan absoluuttisesta tietoisuudesta aiemmin aiheutuneet ongelmat, kuvaa hän tätä uutta taustaa eri tavoin. Nyt Husserl puhuu retention ja protention tietoisuuksien välissä vaikuttavasta tietoisuuden virrasta, josta hän käyttää nimeä alkukantainen presentaatio (saks. *Urpräsentation*)⁹⁶. Tämä tietoisuus ei ole luonteeltaan passiivinen, kuten absoluuttinen tietoisuus. Sen sijaan se on intentionaalinen, tuodessaan esille nykyisyysajassa⁹⁷ ilmentyvän nykyhetken, joka paljastuu aikatietoisuudessa retention ja protention välillä.⁹⁸

4.3 Regression paluu ja ratkaisu

Mutta entä loputon regressio? Husserl lähtee liikkeelle alkutilanteesta ratkaistakseen ongelman. Mitä on kokemus? Se on itseannettu tietoisuuden objekti. Entä mitä on tämä tietoisuus? Se on tietoisuutta ajallisesti jatkuvasta immanentista objektista. Tämä kuitenkin vaikuttaisi implikoivan, että tietoisuus olisi myös itse ajallinen, mikä luo jälleen potentiaalisen regressioon. Husserl esittää toisen ratkaisuehdotuksen. Koska tietoisuus nykyhetkestä on tuossa samassa hetkessä, voimme nähdä sen

⁹⁴ *Ereignis* ei viittaa tavanomaiseen (ulkoiseen) havaintoon vaan ennemminkin konstituivaan tapahtumaan, joka muodostaa merkityksen kokemuksesta tietoisuudessa.

⁹⁵ Kortooms 2002, 114. *Erlebnis* taas viittaa tietoisuuden välittömään intentionaaliseen aktiin. Kokemus on aina kokemusta jostakin. Joskus käännetty myös muodossa elämys, mikä korostaa intentionaalisuuden aktiivista luonnetta (suuntautuvuutta).

⁹⁶ Käännös kirjoittajan.

⁹⁷ Husserl on korvannut tässä vaiheessa 1905 luonnoissa esitetyn alkuperäisen ajallisen kentän (engl. *original temporal field*) käsitteen Sternin nykyisyysajan käsitteellä.

⁹⁸ Kortooms 2002, 112.

muodostavan toistuvien nykyhetkien tietoisuuden.⁹⁹ Mikään ei kuitenkaan selitä, miksi tämä tietoisuus konstituoisi itse itsensä, joten selitys epäonnistuu.

Seuraava Husserlin ratkaisuyritys liittyy tietoisuuden kokemuksen tasoihin ajallisuudesta. Ensimmäisellä tasolla koemme immanentit ajalliset objektit alkukantaisessa virrassa¹⁰⁰ ja toisella tasolla taas tuon virran itsensä ajallisena objektina. Husserl esittää uuden näkökulman. Voisiko ajallisia objekteja olla olemassa, ts. olisiko niiden olemassaolo loogisesti mahdollista ilman, että ne konstituoituvat alkukantaisessa virrassa? Toisin sanoen, onko niillä potentiaali tulla koetuiksi, vaikka tämä potentiaali ei koskaan toteutuisi? Mikäli näin on, voitaisiin olettaa, ettei ymmärrys ole *välttämättä* yhteydessä kokemukseen. Silloin ei myöskään tarvittaisi alemman tason konstituivaa tietoisuutta ja regression ongelma poistuisi.¹⁰¹ Jos näin kuitenkin tehdään, niin miten voimme silloin saada kokemuksia ajallisista objekteista? Mikäli ne havaitaan, johtaa se jälleen samoille raiteille ja regression kehä on ilmeinen. Tämäkään ratkaisu ei siis tunnu toimivan.

Kolmannessa ratkaisuyrityksessä Husserl palaa takaisin absoluuttisen tietoisuuden ajatukseen. Olisiko alkukantaisen virran olemassaolo mahdollinen ilman konstituutioprosessia, jonka tietoisuus suorittaa? Husserl palaa aiempaan tulkintaansa, jossa alkukantaisessa virrassa tapahtuu samanaikaisesti kaksi konstituution prosessia. Ensimmäisessä konstituoituvat ajalliset objektit ja toisessa virta itsessään ajallisena. Nämä tapahtuvat siis samanaikaisesti.¹⁰² Tämä ratkaisu poistaisi regression ongelman. Brentanon mallissa tietoisuus objektista on samalla tietoisuutta tietoisuudesta itsestään. Husserl kuitenkin kieltää tämän, mikä johtaa jälleen regression kautta turmioon.

On kuitenkin vielä yksi ratkaisu. Mitä, jos aikatietoisuuden perusta ei olekaan staattinen, joka tarvitsee konstituoituakseen toisen tietoisuuden vaan, jos se onkin luonteeltaan täysin erilainen? Tässä

⁹⁹ Kortooms 2002, 134.

¹⁰⁰ Kortooms 2002, 140. Tämä virta (engl. *primal stream*) ei ole sama kuin aikaobjektit konstituoiva virta.

¹⁰¹ Ibid., 139. Tässä Husserl viittaa jälleen ns. *hyleettiseen dataan*, jota kuvattiin aiemmissa luvuissa. Husserl ei palaa tähän aiheeseen enää myöhemmin Bernaun käsikirjoituksissa, mutta sen maininta on merkittävä, koska se sitoo hänen ajattelunsa aiempiin kirjoituksiin.

¹⁰² Kortooms 2002, 152.

vaiheessa Husserl kuvailee myös protention luonnetta tarkemmin. Se on tietoisuutta, joka suuntautuu ajassa eteenpäin. Kun tämä tuleva ajanhetki, johon protentio suuntautuu, saapuu, se täydentyy. Tällä täydentymisellä on Husserlin mukaan kaksinainen luonne. Yleisessä (engl. *general*) täydentymisessä määrittyy alkukantaisen virran itsekonstituutio ja erityisessä (engl. *particular*) täydentymisessä määrittyvät ensimmäisen tietoisuuden tason ajalliset objektit.¹⁰³ Tämä uusi malli aikatietoisuudesta mullistaa Husserlin ajattelun. Sen lisäksi, että protentiot liittyvät yksittäisiin ajanhetkiin, ne liittyvät myös retentioihin, joihin sisältyy protentionaalinen tietoisuus, joka täydentyy seuraavassa retentiossa ajan virrassa. Husserl puhuu tietynlaisesta fuusiosta,¹⁰⁴ jossa kohde johon protentio suuntautuu ja täydentyminen itsessään yhdistyvät tietoisuudeksi tästä täydentymisestä. Siinä säilyy sekä aiempi tietoisuuden muoto (retentionaalinen intentionaalisuus) että protention eteenpäin suuntautunut intentionaalisuus. Tämä oletuksen perusteella Husserl tulkitsee, että loputtoman regression uhka poistuu. Se myös selittää miten tietoisuus kykenee konstituimaan itse itsensä. Tämän mahdollistaa protentionaalinen intentionaalisuus. Tämän Husserl selvittää hyvin hankalasti kuvatessaan, että kun täydentyminen tapahtuu, eli siis protentio saavuttaa kohteensa, alkukantaisessa virrassa, tietoisuus, joka täydentyy, tulee samalla tietoiseksi itsestään täydentyvänä tietoisuutena.¹⁰⁵ Tämä tapahtuu, koska täydentyvä tietoisuus säilyttää itsessään sekä protentionaalisen suuntautumisen eteenpäin, että myös aiemman (retentionaalisen) tietoisuuden vaiheen suuntautumisen.

Esitetyn perusteella retentio ja protentio ovat siis luonteeltaan samankaltaisia, mutta suuntautumiseltaan eriäviä. Jokainen tietoisuus nykyhetkessä on tuleva retentio vaipueensa menneisyyteen. Samalla se on myös aiemman retention protentionaalinen täydentyminen protentionaalisisessa tietoisuudessa. Näiden lisäksi se on myös tulevan hetken protentio, jossa prosessi jälleen uusiutuu.¹⁰⁶ Husserlin vastaus häntä vuosikymmeniä vaivanneeseen loputtoman regression

¹⁰³ Kortooms 2002, 161.

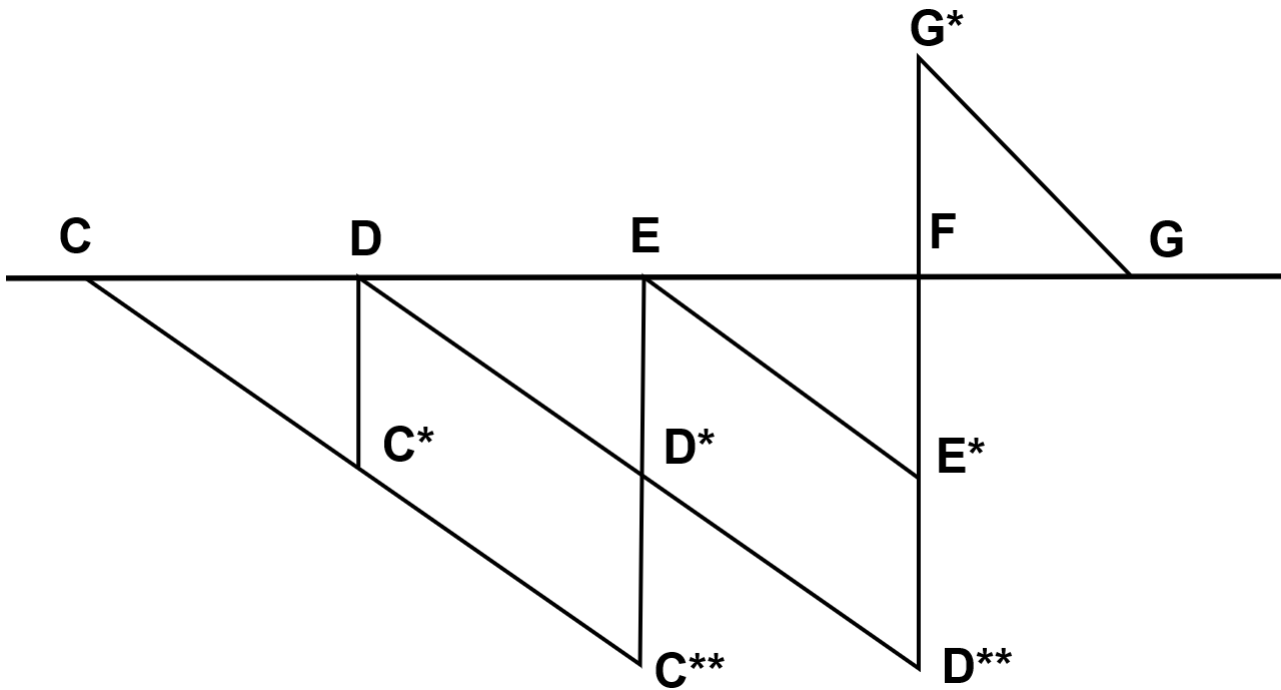
¹⁰⁴ Tämä käsite oli lähdekirjallisuudessa käännetty coincidence (saks. *Deckung*), joka mielestäni suomeksi kääntyy huonosti sattumana, josta sanan perinteisessä merkityksessä ei tässä yhteydessä ole lainkaan kysymys. Siksi käytän mielestäni paremmin sopivaa termiä fuusio, joka esiintyy myös Kortoomsin englanninkielisessä tekstissä.

¹⁰⁵ Kortooms 2002, 161.

¹⁰⁶ Kortooms 2002, 167.

ongelmaan näyttäisi löytävän ratkaisunsa tässä oivalluksessa. Absoluuttinen aikatietoisuus on luonteeltaan dynaaminen kokonaisuus, joka suuntautuu samanaikaisesti sekä eteen- että taaksepäin intentionaalisesti. Jokainen nykyhetki muuntuu retentioksi ajan kuluessa ja samalla täydentää protentionaalisen potentiaalinsa tulevassa nykyhetkessä. Samoin kuin alkukantainen virta on myös aikatietoisuus luonteeltaan virtaava. Aikatietoisuutta voisi kuvata vektorina, joka virtaa eteenpäin ajassa. Jokaisessa nykyhetkessä sijaitsee liikkuva aikaobjekti, josta suuntautuu taaksepäin retentionaalinen impulssi samoin kuin myös eteenpäin protentionaalinen vastaava. Nykyhetkessä sijaitsee niin sanottu alkukantainen presentaatio, josta nämä kaksi suuntautuneisuutta (retentio ja protentio) johtuvat eri suuntiin. Aikatietoisuuden dynaamisuuden perusteella myös tämä aikapiste on kuitenkin luonteeltaan virtaava ja muuttuva, kulkiessaan aikatietoisuuden virrassa. Näin Husserl tuntuisi viimein ratkaisseensa loputtoman regression ongelman, ja samalla löytänyt aikatietoisuutensa rakenteelle hyväksyttävän määritelmän.

4.4 Husserlin esimerkki melodiasta

Kuvio 1.¹⁰⁷

Yllä olevassa kaaviossa (kuvio 1) on kuvattuna visuaalinen esitys Husserlin yllä esittämästä hyvin abstraktista ja vaikeasta aiheesta. Kuvio esittää melodiaa, joka ilmenee aikatietoisuudessa. Horisontaalinen linja C–G kuvaa melodiassa soivia säveliä sekä eteenpäin kulkevaa nykyhetkeä. Sävelten soidessa toteutuu alkukantainen presentaatio, joka ilmenee immanentissa tietoisuudessa suorana kokemuksena kyseisen nuotin kuulemisesta (tietoisuuden aktina). Kun nuotti C on soinut, painuu se kuitenkin menneisyyteen ja muuntuu retentioksi, kuten Husserl yllä on Bernaun käsikirjoituksissa kuvannut. Tämä retentio toteutuu kaaviossa kohdassa C*, jolloin se esiintyy annettuuden modifikaationa nykyisyydessä, jolloin havaitaan nuotti D. Tästä eteenpäin se vaipuu edelleen syvemmälle menneisyyteen, mutta toistuu uudelleen vielä hiipuneempana kohdassa C**, jolloin uutena havaintona nykyhetkessä soi uusi nuotti E, mutta jossa soi nyt E:n kanssa samanaikaisesti kaksi retentiota, aiemman nuotin retentio D* sekä myös sitä edeltävän nuotin

¹⁰⁷ Dainton 2010/2023, 4.2 *Brentano and Husserl*. Vastaava kuvio on esitetty Husserlin 1907 luentojen yhteydessä teoksessa *Fenomenologian idea* (30) sekä lähdeoteoksissa De Warrenilla (134) ja Kortoosilla (160).

mainittu retentio C**. Tämä kaava toistuu edelleen aina uusien nuottien soidessa, mutta muodostaa samalla ajallisen järjestyksen ilmentyville aikaobjekteille (nuotit nykyhetkessä) sekä niitä seuraaville retentioille. Protentio taas esiintyy kohdassa G*, joka edeltää nuottia F, jonka jälkeen nuotti G todellisuudessa tulee soimaan. F:ssä on siis jo olemassa nuotin G potentiaali ennen kuin se on vielä todellisuudessa soinut. Kaavion perusteella myös havainnollistuu Sternin nykyisyyssajan malli, johon melodia kokonaisuudessaan ”suljetaan” ikään kuin yksittäisenä nykyhetkenä, mutta samalla dynaamisena, virtaavana kokonaisuutena aikatietoisuudessa.

Malli on varsin yksinkertaistava. Sen avulla on kuitenkin tarkoitus visuaalisesti hahmottaa Husserlin ajattelua ja aikatietoisuuden rakennetta. Mikäli mallia monimutkaistettaisiin, voitaisiin retentioihin piirtää nuolet, jotka johtavat syvemmälle menneisyyteen sekä vastaavasti horisontaaliseen akseliin ajan jatkuessa eteenpäin. Jokaisen nuotin yläpuolelle voitaisiin myös piirtää protentionaalisen potentiaalisuuden kuvaus, kuten on tehty nuotin G* tapauksessa. Tämän lisäksi voitaisiin piirtää viistot viivat retentioiden ja protentioiden välille kuvaamaan niiden piilotettua potentiaalia toisistaan. Jokaisesta protentiosta tulee nykyhetken jälkeen retentio ja jokainen retentio täydentää protentionaalisen potentiaalinsa aikatietoisuuden virrassa. Brentanon alkuperäinen malli oli periaatteessa vastaavanlainen, mutta se ei sisältänyt protentioita. Siinä oli kuitenkin paljon samaa kuin Husserlin näkemyksessä. Brentano puhui myös hiljaisuuden merkityksestä melodian muodostumisessa nuottien välissä. Kenties Husserl sai tästä inspiraation teoriaansa alkukantaisesta presentaatiosta. Brentanolta on joka tapauksessa peräisin intentionaalisuuden ajatus sekä ajallisuuden virtaava luonteen käsite. Husserl onnistui lopulta pyrkimyksessään täydentää opettajansa näkemys ajallisuudesta, jossa hän näki potentiaalia, mutta myös puutteita.

4.5 Kuvatietoisuus ja sen suhde kuvitteluun

Käsittelen nyt Husserlin näkemystä, joka koskee tietoisuuden muotoa, jota hän kutsuu kuvatietoisuudeksi. Näkemys liittyy kritiikkiin kohti Brentanon väitettä, että retentio, hänen termeillään toissijainen objekti, muodostuu kuvittelussa. Tämä oli väite, jota Husserlin oli vaikea

hyväksyä. Kuvittelulla (saks. *Phantasie*) on Husserlin mukaan täysin erilainen suhde nykyhetkeen ja siinä tapahtuvaan havaintoon kuin retentiolla, jonka hän itse näki havainnon kaltaisena. Syy miksi käsittelen kuvatietaisuutta vasta tässä vaiheessa tutkimustani, liittyy käsiteltyyn terminologiaan. Vaikka Husserl käsitteli aihetta jo aiemmin, hän palasi siihen Bernaun käsikirjoitusten yhteydessä pyrkimyksenään verrata sitä aikatietoisuuden kaksoisintentionaalisuuteen (josta lisää myöhemmin).

Määrittelen kuitenkin ensin mitä kuvatietaisuus tarkoittaa ja minkälainen on sen suhde immanenttiin tietoisuuteen ja siten kokemukseen. Koska fenomenologia tutkii puhdasta havaintoa, muodostaa havainto valokuvasta ongelman. Vaikka ymmärrämme, että valokuva esittää jotakin henkilöä tai paikkaa, joka ei ole välittömästi läsnä kuvassa, ymmärrämme myös, että valokuvan havaitessamme havaitsemme vain palan paperia. Tämä paperi on kuitenkin meille välittömästi läsnä, toisin kuin sen kuvaama kohde. Tulkitaan asiaa fenomenologisesti. Kun havaitsemme fyysisen objektin, esimerkiksi valokuvan, muodostuu siitä tietoisuuteen kuvaobjekti (saks. *Bildobjekt*). Tämä havaintomme taas muodostaa tietoisuuteen objektin, koska sen kohde, valokuva, on tietoisuuden intentionaalinen kohde. Kuvasubjekti (saks. *Bildsujet*) taas on se asia tai henkilö, joka on kuvattuna valokuvassa. Mikä on näiden kahden havaittavan objektin suhde toisiinsa?¹⁰⁸ Kuvaobjekti, eli tietoisuudessa oleva käsitys kuvasta, representoi kuvasubjektia, so. asiaa tai henkilöä valokuvassa. Kun havaitsen valokuvan äidistäni, havaitsen ensin ulkoisen ”kuva-asian” (saks. *Bildding*), minkä jälkeen havaitsen kuvaobjektin, joka muodostaa tietoisuuteeni kuvasubjektin. Husserlin mukaan nämä kolme havaintoa eivät ole kuitenkaan konstituutioltaan samanlaisia.¹⁰⁹ Kuvatietaisuudelle ominaista on, että käsityskykyni ymmärtää kuvan kuvana. Tämän perusteella ymmärrän mainitun eron kuvaobjektin ja kuvasubjektin välillä, so. ensiksi mainittu representoi myöhempää. Kuvatietaisuudessa siis tapahtuu kaksoisymmärrys: Koska kykenen näkemään kuvaobjektin kuva-asiaassa, näen myös kuvasubjektin kuvaobjektissa.¹¹⁰

¹⁰⁸ Kortooms 2002, 11.

¹⁰⁹ De Warren 2009, 159.

¹¹⁰ De Warren 2009, 160.

Palataksemme Brentanoon ja hänen tulkintaansa kuvittelusta retention lähteenä, juuri yllä kuvatun perusteella Husserl pyrkii torjumaan kuvittelun välittömän havainnon lähteenä. Kuvatietoisuudessa havaintomme on selvästi havaintoa fyysisestä esineestä, valokuvasta, joka esittää jotakin. Kuvatietoisuudella on kuitenkin, kuvittelusta poiketen, suora suhde havaintoon sen muodostaessa kuvasubjektin, so. tietoisuuden objektin kuvan kohteesta. Kuvasubjektin ja kuvaobjektin annettuudet ovat Husserlin mukaan yhteydessä toisiinsa siinä mielessä, että kuvatietoisuuden annettuus perustuu havainnon annettuudelle siihen perustuvana modifikaationa. Tällaista yhteyttä ei ole havainnon ja kuvittelun välillä eikä kuvittelu muodosta jatkumoa havaintoon. Kuvittelun kohde on luonteeltaan illusorinen, toisin kuin kuvatietoisuuden kohde. Kuvaobjekti ja kuvasubjekti muodostavat jaetun huomion kentän (engl. *field of regard*) ja annettuuden horisontin (engl. *horizon of co-givenness*), joka sitoo ne yhteen. Tällaista yhteyttä ei ole kuvittelulla ja havainnolla.¹¹¹

Husserl jatkaa siirtäen huomionsa nyt havainnon käsitysisälttöön (engl. *apprehension content*). Oleellinen ero havainnon ja kuvittelun välillä on Husserlin mukaan läsnäolo ja sen puute. Kuvatietoisuuden havainnon kohde, valokuva, on läsnä havainnossa, joka tietoisuuteen siitä muodostuu. Husserlin termein se sisältää sisäisen todellisuuden olemuksen. Tällaista olemusta ei sisälly kuvitteluun. Husserl päätyy lopputulokseen, että kuvittelun objekti (Brentanon retentio) on annettu tietoisuudelle eri tavoin kuin kuvatietoisuuden objekti, joka on ”todellinen.”¹¹² Tästä syystä Brentanon teorialta putoaa pohja. Havainto ei voi perustua johonkin sellaiseen (kuvittelun kohteeseen), joka ei ole todellinen. Kuvittelussa ei myöskään täyty vastaava korrelaatio, joka vaikuttaa kuvaobjektin ja kuvasubjektin välillä. Jos näen kuvan yksisarvisesta, se ei ole sama asia kuin jos kuvittelisin näkeväni yksisarvisen, koska kuvitellun yksisarvisen annettuus ei perustu todellisuuteen (saks. *Gegenwärtiges*).¹¹³ Kuvittelussa meillä ei ole yhteyttä mihinkään läsnä olevaan, mistä syystä myöskään kuvaobjektia ei voi muodostua.

¹¹¹ Kortooms 2002, 14.

¹¹² Ibid., 18.

¹¹³ De Warren 2009, 162.

4.6 Retentionaalisen tietoisuuden kaksoisintentionaalisuus

Aiemmin käsittelin Husserlin ratkaisua aikatietoisuuden konstituution ongelmaan suhteessa retention ja protention intentionaalisuuteen. Palaan nyt tähän tematiikkaan ja pyrin selventämään Husserlin ajattelua tämän uuden mallin pohjalta. Absoluuttisessa tietoisuudessa on siis erilaisia vaiheita, joista yksi on nykyhetkessä ja kaksi muuta menneisyydessä ja tulevaisuudessa. Juuri tämä ominaisuus, jota Husserl kutsuu kaksoisintentionaalisuudeksi paljastaa sekä absoluuttisen tietoisuuden itsensä luonteen virtaavana sekä immanenttien objektien ykseyden ajallisesti laajentuneina immanentissa ajassa.¹¹⁴ Retentiossa tietoisuus ei kuitenkaan havaitse *objektin* menneisyyttä vaan juuri menneen vaiheen itse virrassa. Husserl kirjoittaa: ”Retentio onkin tapa, jolla tietoisuuden virran eri tasojen intentionaalisuutta voidaan viestiä,”¹¹⁵ ja nämä vaiheet eivät itsessään ole ajallisia objekteja. Retentioon sisältyy myös aina sen aiempi retentio, kunnes se lopulta hiipuu kokonaan. Se on siis tietystä mielessä retention retentiota.¹¹⁶

Tätä loputtomasti syntyvien uusien retentioiden ja aiempien hiipumisten kokonaisuutta Husserl kutsuu virran horisontaaliseksi intentionaalisuudeksi (saks. *Längsintentionalität*), joka mahdollistaa aikaobjektien ajallisuuden sekä samalla myös itse virran konstituution. Täten siis retention kaksoisintentionaalisuus konstituoii sekä ajallisuuden virran että aikaobjektit. Ne ovat kuitenkin vain ikään kuin kaksi puolta samasta (retentionaalisesta) tietoisuudesta. Niitä voidaan tarkastella erillisinä, mutta niitä ei voi erottaa toisistaan.¹¹⁷ Jokaisessa nykyhetken havainnon keskeytyksessä, jossa se muuntuu retentionaaliseksi modifikaatioksi, uudistuu aikatietoisuuden konstituoiava saavutus. Juuri tämä keskeytys horisontaalisessa intentionaalisuudessa, jossa retentiot vaipuvat menneisyyteen ja kasautuvat päällekkäisiksi, muodostaa melodian kuulemisen kyvyn. Jos näin ei olisi Husserlin teoria ei kykenisi oikeuttamaan tietoisuuden noettisen (so. merkitykseen keskittyvän) puolen ajallista

¹¹⁴ Brough 1991, 26.

¹¹⁵ Hua X, 346.

¹¹⁶ Brough 1991, 27,

¹¹⁷ Brough 1991, 27 & Husserl 1905, 84.

jatkuvuutta vaan ainoastaan jatkuvuuden aikaobjektin noemaattisesta (so. objektin annettuuden) näkökulmasta.¹¹⁸ Aikatietoisuuden määritelmä itsensä ajallisesti konstituivana virtana alleviivaa sen ”elettä” kudosta, jossa aikatietyisyys on mahdollisuuden ehto. Aikatietoisuus ei ole tietoisuuden akti vaan sisäinen mahdollisuuden ehto, Husserlin termin operatiivinen intentionaalisuus. Retentionaalinen tietoisuus, joka ”kantaa mukanaan menneisyyden perintöä,”¹¹⁹ mutta samalla yhdistyy aikaobjekteihin suunnatun intentionaalisuuden kanssa, kantaa sisällään maailman perintöä omana konstitutionaalisenä saavutuksenaan.¹²⁰

Husserl kuvasi mainittua retentioiden suhdetta jo väitellessään Meinongin kanssa havainnon teoriasta vuonna 1905. Tuolloin hän kirjoitti, että havainnon aktissa tapahtuu fuusio osittain päällekkäisten tietoisuuden tasojen kanssa, mutta ei osannut selittää asiaa tarkemmin. Husserl kuitenkin väitti, että ajan konstituivian tietoisuuden on myös itse oltava ajallinen, minkä Meinong kielsi. Husserl kuitenkin puolusti kantaa ja kykeni yllä esitetyn valossa sen myös myöhemmin perustelemaan. Vasta löydettyään retentionaalisen tietoisuuden kaksoisintentionaalisuuden (kuten kuvattu yllä), kykeni hän selittämään, miten eri tietoisuuden tasojen päällekkäisyys toteutuu. Sen avulla on mahdollista, että ajallisuuden virta on samalla jatkuvuudessaan tietoinen sekä omasta jatkuvuudestaan, että siinä vaikuttavien aikaobjektien jatkuvuudesta.¹²¹

5 Tutkimustulokset ja pohdintaa

Tutkimuskysymykseni tässä tutkielmassa koski Husserlin ajattelun kehitystä ajan ja aikatietyisyyden suhteen vuosina 1901–1918. Tähän ajanjaksoon mahtuu kolme erillistä ajattelun kautta, joiden välillä hän merkittävästi muutti näkökulmaansa. Ensimmäisen vaiheen alussa Husserl oli juuri julkaissut läpimurtoteoksensa *Loogisia tutkimuksia*. Tällöin hän pyrki selvittämään epistemologisia

¹¹⁸ De Warren 2009, 186.

¹¹⁹ Hua X, 327.

¹²⁰ De Warren 2009, 187.

¹²¹ Brough 1991, 28 & Husserl 1905, 198.

kysymyksiä tiedon luonteesta ja sen saavutettavuudesta. Luonnontiede ei ollut kyennyt tähän hänen mielestään riittävällä tavalla, joten hän pyrki itse vaikuttamaan lopputulokseen uuden näkökulmansa, fenomenologian avulla. Tällä ajanjaksolla Husserl kehitteli terminologiaansa, mutta ei vielä ollut löytänyt fenomenologista reduktiota, joka oli myöhemmin hänen ajattelunsa kulmakiviä. Vuoteen 1905 asti Husserl keskittyi käsittelemään pääasiassa tietoisuuden akteja ja niihin sisältyviä käsityssisältöjä (engl. *apprehension content*), joiden avulla hän pyrki analysoimaan aikaa, sen olemusta sekä ilmentymistä näissä sisällöissä. Hänen analyysinsä pohjautui Brentanon alkuperäisen viittauksen (saks. *ursprüngliche Assoziation*) teoriaan, jonka tämä oli luonut deskriptiivisen psykologian pohjalle. Vaikka Husserl vastusti tiettyjä elementtejä tässä teoriassa, omaksui hän opettajaltaan Brentanolta monia myöhemmin fenomenologisessa analyysissä keskeisiä käsitteitä kuten intentionaalisuuden, tietoisuuden suuntautumisen kohti erilaisia kohteita, sekä ajan luonteen virtaavana. Myös melodia esimerkkinä aikatietoisuuden jatkuvuudesta on peräisin Brentanon teoriasta. Moninaisesta kritiikistään huolimatta, Husserl ei kuitenkaan tässä vaiheessa kyennyt hyväksyttävästi vastaamaan ongelmiin, jotka Brentanon teoria hänen mielestään herätti, kuten aikatietoisuuden itsensä ajallisuuden konstituutioon ja kuvitteluun menneisyyden havaintojen (myöhemmin retentioiden) perustana.

Toinen vaihe Husserlin ajattelussa sijoittuu ajankohtaan vuoden 1905 jälkeen, jolloin kuvioihin astuu uusi metodi, fenomenologinen reduktio. Tätä ennen Husserl oli kehitellyt myös muunlaisia reduktioita (kuten transsendentaalisen ja eideettisen). Tämän uuden metodin avulla hän kykeni eristämään fenomenologian kohteen, puhtaan havainnon, aiemmin käsitellystä käsityssisällöstä. Metodina kohti reduktiota Husserl käytti *epokhea*, eli sulkeistamista, jossa oli tarkoitus sulkea ulos tietoisuudesta kaikki sellainen, joka ei kuulunut puhtaaseen käsiteltävään ilmiöön. Tämä vaihe Husserlin ajattelussa käy ilmi erityisesti hänen luennoistaan vuosilta 1906–1907, joista julkaistiin postuumisti teos *Fenomenologian idea* (1950/1995). Husserl käy muutta mutkitta työhön soveltaakseen uutta metodologiaan myös aikaan ja aikatietoisuuteen, mutta ei kestä kauaa, kunnes hän

törmää ongelmiin. Husserl ei kykene selittämään miten aikatietoisuuden itsensä ajallisuus konstituoituu, vetoamalla absoluuttiseen tietoisuuteen, joka vaikuttaa kaiken tietoisuuden takana. Tämä kuitenkin vaikuttaisi johtavan loputtomaan regressioon, jos aina tarvitaan uusi syvempi tietoisuus konstituoimaan aiemmalla tasolla oleva. Pyrkinessään ratkaisemaan Brentanon teorian ongelmia, on Husserl nyt löytänyt edestään nuo samat ongelmat ja useista ratkaisuyrityksistään huolimatta päätyy umpikujaan ”Brentanon haamun” piinatessa häntä.

Kolmas ja tässä tutkielmassa viimeinen käsiteltävä vaihe sijoittuu vuosiin 1917–1918, jolloin Husserl kirjoitti niin sanotut Bernaun käsikirjoitukset. Tämän ajanjakson alussa hän oli jälleen uudistanut metodologiaansa ja puhui nyt ensisijaisen muistin sijasta retentiosta. Retention, joka kuvasi menneisyyden kokemuksia, vastinpariksi Husserl nostaa protention, tulevaisuuteen suuntautuvan näkemyksen ajallisuudesta. Jälleen Brentanolta peritty intentionaalisuus loistaa oleellisessa roolissa tässä Husserlin uudessa aikatietoisuuden teoriassa, jonka avulla hän pyrkii vihdoinkin ratkaisemaan sekä loputtoman regressio-ongelman että häntä vuosikausia piinanneen aikatietoisuuden konstituution problematiikan. Tämän lisäksi hän lainasi muutamia käsitteitä Sterniltä ja Meinongilta, nykyisyyssajan ja aikaobjektit, joiden avulla hänen oli mahdollista ohittaa Brentanon teorian pohjalta syntynyt käsitys ajan kentän tietoisuuden aktien samanaikaisuudesta. Lopulta hän päätyy monimutkaiseen vyyhtiin aikatietoisuuden ja aikaobjektien kietoutuessa toisiinsa ja muodostaen näin dynaamisen kokonaisuuden, jossa toteutuu niin sanottu kaksoisintentionaalisuus, jollainen aikatietoisuus on lopulta luonteeltaan. Tässä mallissa se samalla konstituoii sekä itse itsensä, että itsessään ilmentyvät aikaobjektit ajallisessa jatkuvuudessa. Retention ja protention suhteella toisiinsa sekä itse aikatietoisuuteen ja varsinaiseen nykyhetkessä tapahtuvaan havaintoon, alkukantaiseen presentaatioon (enlg. *primal presentation*), Husserl pyrkii viimein selittämään sekä aikatietoisuuden luonteen dynaamisena virtana kaksoiskonstituutiossaan että siinä ilmentyvien aikaobjektien luonteen immanentin aikatietoisuuden osina.

Husserl siis lähtee liikkeelle luonnontieteiden kyseenalaistamisesta ja niiden korvaamisesta fenomenologisella analyysillaan uusine metodeineen. Aika sekä erityisesti aikatietoisuuden rakenne ja toiminta oli mukana hänen tutkimuksissaan alusta asti, mutta kuten tässä tutkielmassa on esitetty, osoittautui näiden käsitteiden fenomenologisen määritelmän löytäminen odotettua hankalammaksi. Vaikka Husserl ei sitä myönnäkään, on hänen teoriassaan lopulta paljon muilta ajattelijoilta, ennen kaikkea Brentanolta, lainattuja elementtejä, jotka hän on pyrkinyt asettamaan fenomenologiseen viitekehykseen. Kun tutkii hänen Bernaun käsikirjoitusten jälkeen julkaisemia teoksiaan tulee huomaamaan, että hän vielä pitkään käsitteli samoja aihepiirejä, jotka oli aiemmin jo määritellyt loppuun käsitellyiksi. Tässä toiminnassa kuitenkin mielestäni piilee Husserlin ajattelun ansio. Sen lisäksi, että hän kritisoi muita, kritisoi hän ennen kaikkea itseään ja suhtautui kriittisesti omiin aiempiin teorioihinsa, pyrkien täydentämään ja korjailemaan niitä parhaansa mukaan. Tämä on samalla sekä hyvä että huono asia. Vaikka tässä tutkielmassa olenkin pyrkinyt tiivistämään Husserlin määritelmän ajasta ja aikatietoisuudesta, totuus on, että hän ei elinaikanaan koskaan julkaissut tällaista määritelmää eikä myöskään virallista fenomenologista teoriaa aikatietoisuudesta. Tähän ei ole myöskään pystytty hänen kuolemansa jälkeen, vaikka tämäkin tutkielma on yksi esimerkki tuosta pyrinöstä. Husserlin itsensä korjaamisen vietti vaikutti siihen, että monet hänen projekteistaan jäivät keskeneräisiksi hänen aloittaessaan tutkimaan jotakin uutta aspektia joko tuosta käynnissä olevasta aiheesta tai jostakin uudesta. Tämä on vaikuttanut siihen, että hänen jäämistönsä on äärimmäisen sekava ja täynnä muistiinpanoja, jotka ovat sekä lomittaisia että aika ajoin ristiriidassa keskenään. Näistä muistiinpanoista on alettu kokoamaan hänen koottuja teoksiaan Husserlianaa, johon tässäkin tutkielmassa on useasti viitattu. Husserl oli yksi merkittävimpiä 1900-luvun filosofisia ajattelijoita, mutta tähän kategoriaan kenties tyypillisesti siinä määrin suurellinen tavoitteissaan, että hänen systeemin muodostamisensa ei tullut valmiiksi yhden ihmisen eliniän aikana. Hän on kuitenkin osoittanut ajan merkityksellisyyden sekä filosofisena ongelmana että tutkimuksen kohteena, josta myös tämän tutkielman kirjoittaja on ammentanut valtaisaan inspiraatiota.

Lähteet:

Augustinus, ym. *Tunnustukset*. SLEY-kirjat, 1981.

Dainton, Barry, "Temporal Consciousness", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2024 Edition), Edward N. Zalta & Uri Nodelman (eds.),
<https://plato.stanford.edu/archives/fall2024/entries/consciousness-temporal> (Viitattu 12.5.2026)

Husserl, Edmund, ym. *Fenomenologian idea : viisi luentoa*. Loki-kirjat, 1995.

Husserl, Edmund, ym. *Kartesiolaisia mietiskelyjä : Johdatus fenomenologiaan*. Gaudeamus, 2021,
<https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-345-708-9>.

Husserl, Edmund. *The Phenomenology of Internal Time-Consciousness*. Indiana University Press, 1964.

Husserl, Edmund, ja Brough, John B. *On the Phenomenology of the Consciousness of Internal Time (1893–1917)*. Kluwer, 1991.

Kortooms, Toine. *Phenomenology of Time: Edmund Husserl's Analysis of Time-Consciousness*. Springer Science+Business Media Dordrecht, 2002.

Warren, Nicolas de. *Husserl and the Promise of Time: Subjectivity in Transcendental Phenomenology*. Cambridge University Press, 2009, <https://doi.org/10.1017/CBO9780511657412>.

Zahavi, Dan. "Time and Consciousness in the Bernau Manuscripts." *Husserl Studies*, vol. 20, no. 2, 2004, pp. 99–118, <https://doi.org/10.1023/B:HSTU.0000033062.95517.cf>.